

Zevenentwintigste jaargang • nummer 53 • juli 2019

Arabesken

Tijdschrift van het Louis Couperus Genootschap

**Op reis met
Couperus**

Couperus Digitaal

Bezoek de website van het Louis Couperus Genootschap!

Wat vindt u op www.louiscouperus.nl?

- **Nieuws**

Altijd het laatste nieuws over Couperus en (activiteiten van) het Genootschap

- **Tijdladder Louis Couperus**

Een biografie, bibliografie, citaten- en prentenboek in één.

Een handig, chronologisch overzicht van het leven en werk van Louis Couperus

- **Database**

Een op trefwoorden doorzoekbare database met meer dan 4000 titelbeschrijvingen van secundaire literatuur over Couperus

- **Artikelen en recensies**

Een groeiend aantal artikelen over en recensies van het werk van Couperus

- **Word donateur**

Gemakkelijk: uzelf online aanmelden als donateur

- **Volg Couperus ook op facebook en twitter**

Actuele berichten over alles rond Couperus en het Genootschap

www.louiscouperus.nl

De website van het Louis Couperus Genootschap

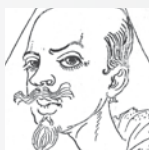

Inhoud

Aankomst in New York, 1925.
Foto: H.G. Benckhuijsen.

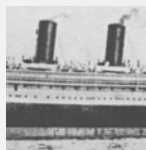
- H.T.M. van Vliet **4**
Louis Couperus onder vuur
Van spot en parodie tot karikatuur

3 Geachte donateurs

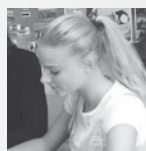
- 14** Coen van 't Veer
De dood als reisgenoot
*Met Louis Couperus naar Azië
 en weer terug*

- Simon Mulder **26**
'O, Japan! O, de Japanners...!'
Nippon achterna

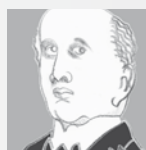
- 39** H.T.M. van Vliet
'Het blauwe bloemetje'
*Louis Couperus over een
 Franse mailboot*

- Rémon van Gemeren **41**
Bewondering, afgunst, afschuw
*Couperus & de contemporaine
 kritiek (reprise, slot): Proza*

- 48** Hester Meuleman
Hertalen of niet hertalen?
Dat blijft de vraag.
*Aan het werk met Couperus
 deel 4*

De passatist 54

- 56** Nieuwsbrief
Louis Couperusmuseum

- Van en Over 59**
Korte Arabesken

- 64 't Citaat**

Stichting Louis Couperus Genootschap

Erevoorzitter

Prof. dr. F.L. Bastet †

**Louis
Couperus
Genootschap**

Spiegelstraat 20a, 2332 BD Leiden
www.louiscouperus.nl

Comité van aanbeveling:

Mevr. prof. dr. E.J. Etty

Bijzonder hoogleraar Literaire Kritiek aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Auteur van onder meer de biografie *Liefde is heel het leven niet*. Henriette Roland Holst 1869-1952.

Prof. dr. J.L. Goedegebuure

Emeritus hoogleraar Moderne Nederlandse Letterkunde aan de Universiteit Leiden en criticus van *Trouw* en de GPD-bladen. Promoveerde op het werk van Hendrik Marsman, van wie hij ook een biografie publiceerde. Auteur van onder meer de studie *Decadentie en literatuur* en, samen met zijn voorganger Ton Anbeek, *Het literaire leven in de twintigste eeuw*.

Mevr. prof. dr. M.G. Kemperink

Hoogleraar Moderne Nederlandse Letterkunde aan de Rijksuniversiteit Groningen. Promoveerde op een proefschrift over de Nederlandse fin de siècle-roman, *Van observatie tot extase. Sensitivistisch proza rond 1900*. Publiceerde onder andere *Het verloren paradijs. De literatuur en cultuur van het Nederlandse fin de siècle*, *Nederlands toneel in het fin de siècle 1890-1900* en 'Louis Couperus en de temperamentenleer'. Was tot 2008 universitair hoofddocent van de Radboud Universiteit Nijmegen. Was hoogleraar Nederlandse Taal en Cultuur aan de Universiteit van Lublin in Polen. Auteur van onder meer *Over Eline Vere van Louis Couperus*; *Louis Couperus en Pier Pander*; *Couperus en het Corpus Hermeticum* en *Noodlot en Wederkeer*. Ontvanger van de Couperuspenning 2007.

Mevr. prof. dr. J.E. Koch

Emeritus hoogleraar Neerlandistiek aan het Istituto Universitario Orientale in Napels. Auteur van onder meer de dissertatie *De koningsromans van Louis Couperus en Zingende lijnen, gebeeldhouwde impressies* (Couperus Cahier I).

Drs. A. Meinderts

Directeur van het Literatuurmuseum en van de Stichting Lezen. Publiceerde essays over en brievenedities van onder meer de schrijfsters Anna Blaman, Emmy van Lohorst en Sonja Witstein en bereidt een biografie over Anna Blaman voor. Publiceerde onder andere *Den Haag, je tikt er tegen en het zingt. Literair Den Haag vanaf 1750*.

Bestuur:

Drs. Annebeth Simonsz
Toni Termeulen
Drs. Inge van Es
Drs. John Soedirman
Drs. Lieke van Boven
Drs. Hester Meuleman

Voorzitter
Penningmeester
Secretaris
Algemeen lid
Algemeen lid
Algemeen lid

De Stichting Louis Couperus Genootschap is door de Belastingdienst per 1 januari 2009 aangewezen als een Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI) met het nummer 8020.53.397. Giften aan de stichting zijn aftrekbaar van de inkomsten- en vennootschapsbelasting. Kamer van Koophandel: 41157707.

Geachte donateurs,

Het is weer zover. U pakt de koffers of heeft ze wellicht alweer uitgepakt. Hier en daar kunt u 'klimaatneutraal tanken' voor een eventuele lange rit, een onmogelijkheid uiteraard, maar zo kunt u nog iets bijdragen aan een groenere planeet. Over de vliegreis denkt u nog eens goed na, want u heeft inmiddels last van vlieschaamte.

Hoe tijdloos de personages van Louis Couperus ook kunnen overkomen, de manier van reizen en de overwegingen die daarbij komen kijken laten toch wel een zeer veranderd wereldbeeld zien. Coen van 't Veer laat in dit nummer zien dat Couperus weliswaar geen vaarschaamte had, maar dat reizen destijds wel een lange adem vergde en bovendien nog wel eens vergezeld kon worden door de dood. Simon Mulder beschrijft de verschillen tussen zijn eigen ervaringen in Japan en die van Couperus, die er, zoals u waarschijnlijk weet, bepaald niet positief over was. En H.T.M. van Vliet publiceert een nog niet eerder gepubliceerde tekst van Couperus over zijn ervaringen op de Franse mailboot die hij vanaf Japan nam.

Verder opent H.T.M. van Vliet dit nummer met een artikel over zijn nieuwe uitgave over de spottende teksten over, parodieën op en karikaturen van Couperus, waarover op dit moment ook een tentoonstelling te zien is in het Louis Couperus Museum. Couperus is vele malen bespot, soms op geestige, soms op kwetsende wijze, en het is interessant te zien hoe en waarom mensen dat deden.

Serieuzere lieden lieten zich vooral in met het schrijven van recensies. Rémon van Gemenen laat in een laatste 'Couperus en de contemporaine kritiek' zien hoe critici op Couperus reageerden. Tot ons leedwezen nemen wij overigens in dit nummer afscheid van hem. Rémon heeft dertien jaar in de redactie gezeten en vele artikelen en niet te vergeten een gloednieuwe biografie over Couperus geschreven en wij zullen zijn kennis zeer missen. Het bestuur en de redactie willen hem hierbij hartelijk danken voor zijn jarenlange zeer actieve inzet.

Ten slotte zijn er nog onze vaste rubrieken, waarbij in de rubriek 'Aan het werk met Couperus' nog eens wordt gekeken naar de kwestie van het hertalen. Deskundigen zijn het er zeer over oneens, maar wat vinden de middelbareschooleerlingen zelf nu eigenlijk van die hertalingen?

Uiteraard hoop ik dat u niet voornamelijk met gewetensbezwaren de zomer viert, maar met plezier en daarna een verheugd wederzien, zoals in *De boeken der kleine zielen* (ed. 1903-p.86-87):

Eerst toen hij, in Den Haag, stond voor haar, wist hij, bewust in zich, dat hij terug was gekomen, in Holland, alleen om haär. Het trof hem oogenblikkelijk, dat iets lichters scheen uit hare oogen, dat hare beweging jonger was, hare stem helderder klonk.

- Ik heb uw boek gelezen! was het eerste, dat zij tegen hem zei, stralende.

- En? vroeg hij, terwijl zijn wat sombere, diepe oogen lachten in zijn ruw verbrand gezicht.

Zij wilde niet zeggen, dat het boek: *De Vrede*, geschreven in zijn lichte, doorzichtige taal, profeteerende als met dien transparanten klank van het toekomstwoord, haar getroost had voor de drie maanden, die hij afwezig was geweest. Maar zij wist er toch over te spreken, rustig, waardeerd, terwijl alleen hare oogen meer lichtten dan gewoonlijk, er iets juichte in hare stem: iets van zomer en vogels... ♡

*Namens het bestuur en de redactie,
Hester Meuleman*

Louis Couperus onder vuur

Tot oktober 2019 zal het Louis Couperus Museum onder de titel ‘Een orchidee tussen de aardappels’ een tentoonstelling wijden aan de spottende teksten over, de parodieën op en de karikaturen van Couperus. Onder dezelfde titel verscheen in mei een uitgave van H.T.M. van Vliet in twee delen over dit onderwerp.

Door H.T.M. van Vliet

In februari 1903 organiseerde het zondagsblad van *De Telegraaf* een ‘plebisciet’ over de vraag wie de beste Nederlandse auteur was. De winnaar zou worden vereerd met een getekend portret en een begeleidend artikel. De uitslag volgde in het nummer van 28 februari: er waren 513 stemmen uitgebracht en daarvan had de winnaar, Louis Couperus, er 151 gekregen. De tweede plaats was voor Multatuli (94 stemmen) en de derde plaats voor Henri Borel (58 stemmen). De redactie zat duidelijk met de uitslag in haar maag, want zij deelde de mening van de lezers niet. Het beloofde portret en het artikel lieten lang op zich wachten. Pas in het zondagsblad van 25 april 1903 verschenen een portret van en een artikel over Couperus. Het portret is getekend naar de foto van Couperus in *Eene illuzie* (1892). Volgens de anonieme schrijver van het begeleidende stuk kenmerken de werken van Couperus zich door ‘ledigheid’, ‘onbeduidendheid’ en ‘oppervlakkigheid’. En er is geen ‘zielenadel’, maar ‘alleen een stok-oud noodlot, dat verlamt en verstijft; waartegen niet te strijden valt, dat doet inslapen en... bij toeval sterven.’¹ Couperus zelf kon zich er niet druk om maken: ‘Die Telegraaf, ja, dat is zoo een vroom artikel; ik trek me dat heusch niet aan, en als een blad genoeg neemt met zoo een portret als versiering tusschen zijn kolommen, dan moet het het zelve weten!’²

De laconieke reactie van Couperus was begrijpelijk. De schrijver was inmiddels gewend aan aanvallen op zijn persoon en werk. Vanaf zijn literaire debuut en eerste publieke optreden oogstte hij bewondering, maar ook scherpe kritiek en spot in allerlei vormen. Voortdurend zorgde hij als Haagse dandy, als dichter en later als succesvolle romanschrijver, feuilletonist, reisjournalist en voordrager van eigen werk voor ophef en controverse. Hij deelde dit lot met verschillende generatiegenoten. Samen met de ‘Tachtigers’ Willem Kloos, Frederik van Eeden, Lodewijk van Deyssel en de latere toneelschrijver Herman Heijermans behoorde Couperus tot de meest bespottende auteurs van zijn tijd.

Al vrij vroeg in zijn carrière werd Couperus geconfronteerd met scherpe aanvallen op zijn werk. Een kras voorbeeld hiervan was de uitvoerige recensie van de roman *Majesteit* door Herman Heijermans. Deze nietsontziende kritiek was duidelijk geïnspireerd op de scheldkritieken van Lodewijk van Deyssel:

Een boek van Couperus, gelezen bij de zee, geeft de visie van zoo iemand. Aan *Noodlot* en *Extase* hangt parfum. *Noodlot* is een te nauw geregen damescorset, *Extase* het gebibber van een met eieren gevoed hazewindhondje. Gelezen aan het versterkende zeestrand, zijn *Extase* en *Noodlot* verweekte, nare, misselijke uitingen, producten die de sensatie geven van een kwal die je fijntrapt. [...] De broeikast-Couperus, de damesschrijver met rose nageltippen, de man van het wattendoosje,

Getekend portret
van Louis Couperus
door onbekende
(De Telegraaf,
25 april 1903).

de slappeling van zachte sofa's en luierstoelen, de verweekte bourgeois, moest te pletter gaan in de wereld buiten, in de frissche wereld waar purperen rozen bloeien, in de zwaargaande wereld van ellende en armoede, in de wereld die niet leeft van Haagsche zuchten, Haagsche verwijfdheid, Haagsche verdordheid. [...] De Heer Couperus zal nooit een groot, een mooi, een blijvend boek schrijven. Van huis uit is hij te papperig, te popperig, te broos, te klein, te oneenvoudig.³

Hoewel deze recensie, vol niet-onderbouwde beweringen en met weinig vleierende rechtstreekse aanvallen op de persoon van de schrijver, niet kenmerkend is voor de 'officiële' literaire kritiek in Couperus' tijd, vormt zij ook geen uitzondering. Herhaaldelijk gingen epigonen van Van Deyssel zich te buiten aan grappig bedoelde aanvallen op Couperus. Zo ontstond er in de loop van de jaren naast de officiële literaire kritiek in dag- en weekbladen een heel circuit van teksten die duidelijk bedoeld waren de spot te drijven met de auteur en zijn werk. Hierin komt een clichématig, karikaturaal beeld van Couperus naar voren als 'de verwijfde, weke, geparfumeerde en overgecultiveerde Hagenaar'.⁴ Zijn critici

Portret van Louis
Couperus door
onbekende fotograaf
(Eene illuzie,
Amsterdam, 1892).

gebruikten telkens dezelfde motieven, zoals de *Haagse oorsprong* van de schrijver, zijn *dandyisme* en in samenhang daarmee zijn geaffecteerde optreden en zijn overdreven onberispelijke uiterlijk, zijn vermeende *ijdelheid en arrogantie*, zijn *vrouwelijkheid* en zijn *zedeloosheid*.

Al vroeg in zijn carrière werd Couperus 'L'enfant chéri des dames' genoemd.⁵ Ook in Nederlands-Indië werd deze typering overgenomen. In 1897 schreef een anonieme journalist in het *Soerabaijisch Handelsblad* over Couperus als:

het in een corset geregen van een smoking voorzien ventje, van het vertroeteld met eieren voorzien hazewindhondje Couperus. Het roze nageltippen hebbende Haagsche schrijvertje, Egyptische sigaretten rookende, chocolaad drinkende, door Hollandsche dames vertroeteld imitatietje van Paul Bourget, Loti en van Oscar Wilde, een namaak,

dooreen gebrouwd mengseltje van deze drie wereldstad fashion schrijvers en geen van deze drie ook maar nabijkomend.⁶

Toen Couperus begin 1915 terugkeerde in Nederland en lezingen ging geven, leidde dit tot een explosie van spottende teksten. Zowel de schrijver als zijn bewonderaars werden op de hak genomen, zoals in het volgende voorbeeld:⁷

Eén van de meest gevierde mannen in de residentie is op 't oogenblik weer *Louis Couperus*.

Men kent hem.

In den schouwburg, in de concertzaal, op straat wijzen velen hem na: daar gaat Couperus. En nog altijd zijn er heel wat dames, die het woord Couperus uitspreken op een zóó zalig-verheugde manier of ze slagroom met ananas eten of een likeur-bon-bon leegzuigen. Couperus, de ge-adoreerde, de fijne, de verwende en verwennende, de modieuse, de door frêle Haagsche freuletjes geliefkoosde...

Couperus is weer bezig z'n publiek te veroveren. Hij gaat weer lezen. De keeren, dat hij al las in de residentie, stonden er kostbare vazen om hem heen, en rijke bloemen, had men van 't tooneeltje een salonnetje gemaakt. Want Couperus op een gewoon planken tooneel... o foei! Men offreert toch geen vanille-ijs in een ijzeren pot, niet waar? Neen, neen, wij zullen ònzen Couperus, den wèl cosmopolietischen, maar toch Háágschen Couperus, wij zullen hem aaien en verwennen, wij zullen hem lekkertjes inpakken en knuffelen, wij zullen hem in de watjes leggen, hem koesteren en behoe-den, en als hij voor ons lezen gaat, dan zullen wij hem omringen met het mooiste en fijnste, dat wij hebben, met Perzische tapijten, met palmen en chrysanten, met zachte bloemen in kristallen vazen, en als hij met z'n zijden zakdoekje z'n begenadigden mond heeft afgeveegd en hij gaat spreken met z'n eigen stem, dan droomen we weg in verfiynd genot...

Onze schattige Couperus...! Onze ananas-Couperus! Onze marasquin-Couperus! Onze honneponnige, charmante Couperus...!

In een andere tekst werd Couperus' populariteit onder de Haagse freules bespot:⁸

Nu moet u toch heusch niet denken, dat de Haagsche freules, echte freules en nage-maakte freules, die zich Dodo, Mimi, Suzi, Toto, Trudi, Atie, Loulou, Loekie of hoe ook laten noemen, — nu moet u toch heusch niet denken, dat deze bleekwangige, sproet-neuzige, armbloedige wezentjes zich iets aantrekken van den val van Boekarest, of van een met man en muis in den grond geboord passagiersschip, of van de massa-deportaties in België. Dat is allemaal geen kost voor deze freules. Neen, de Dodo's en Loulou's, de Mimi's en Atie's, de Toto's en hoe ze verder mogen heeten, gaan tegenwoordig slechts naar bed en staan slechts op met Louis Couperus; in geestelij-ken zin altoos, wel te verstaan. Hij is haar Adonis, haar hemelsch Manna, haar snoe-perig kereltje en honneponnig ventje; een schatje van marsepain, een snoepje van fondant; het noemen van zijn naam alleen is haar reeds zoeter dan het verorberen van een hoog-opgetasten schotel met gebakjes.

In alle verslagen van Couperus' lezingen gaat het voornamelijk over het uiterlijk van de voordrager en zijn uitspraak van het Nederlands. Jan van de Munt meende:

De meeste mensen denken, dat Couperus een kappersbediendengezicht heeft. Maar het is niet waar! Hij heeft het knollige in zijn gezicht van een gezond-oolijken dorpskomiek. Zijn neus houdt niet steeds geheel het juiste midden. Zijn oogen staan sterk en relief onder het forsche knokelige voorhoofd en worden van tijd tot tijd overgoten met dien diamanten vloed van atoom-schittering, die een levendigen geest verraadt. De mond heeft het weemoedig-onbewogene en het breed-architecturale, dat van een goed en een groot hart spreekt. Deze vooral is het, die ons herinnert aan de waarheid, dat humoristen 'das weichste und das leidenste Hertz' van alle menschen-kinderen hebben. Het gelaat van Couperus, als hij humoristisch doet, is schoon!⁹

En dit is dan positief bedoeld! In veel gevallen vergat de journalist zelfs te vermelden welke teksten Couperus had gelezen:¹⁰

Behoeft gezegd te worden dat zijn rok als gegoten om zijn torso sluit; dat rok, vest en ietwat korte pantalon 'à la mode' waren? Welk een bespotting: alsof zó iemand bij de mode ten achter kon zijn! Mocht dat ooit zoo schijnen, dan, geloof mij, dan ligt de schuld niet bij Couperus, maar de mode *loopt vóór*, als een slecht horloge. Hebt ge wel gelet op de schilderachtige asymetrie van zijn das? Op de afwezigheid van handschoenen? Op het vest, welks punten met de insnijding van den rok een hoek van omstreeks 20 graden vormen, verticaal gericht? Het mauve-grijze moiré vest, waarover een ragfijne lange gulden keten slingerend neerboog van den rechterschouder, zoekend 't uurwerk in den vestzak en dan weer neerhangend met een bocht? Vier knoopjes van dik, donker parelmoer. Effen gesteven front...

Voor de satirische weekbladen *De Ware Jacob* en *Uiltje* maakten dankbaar gebruik van het Haagse fenomeen. In vrijwel elke rubriek werd Couperus op de hak genomen, bijvoorbeeld in de beschrijving van een dichter van rond 1890. Deze beschrijving is duidelijk bedoeld als satire op Couperus:¹¹

Hij heeft een mooien divan in zijn weelde-kamer. Dikke tapijten versmoren den stap. Vele kussens lokken hem tot mijmerende rust. Hij poeiert zich en polijst zijn nagels. Zacht-geel avond-licht zet zijn kamer in een lief-verdroomde atmosfeer. Mooie beeldjes staan op fijn uitgesneden tafeltjes. Z'n Vaerzen zijn als zilver op fluweel. Zijn Sonnetten: als goud in de watten. Zijn gedichten als marmeren zuilen en zijn proza is als een schoothondje in een luxe-mandje. Hij rookt niet, hij drinkt niet, hij eet niet. En nog altijd is-ie niet dood...

Sommige scribenten gingen zelfs zover dat zij werk van Couperus gingen parodiëren. Favoriet waren daarbij de klassieke werken, zoals de roman *De komedianten*, en de Orlando-verhalen. Een voorbeeld van dit laatste is de zogenaamde brief van Couperus aan 'Spuistrater' in het weekblad *De Hofstad* van april 1912:¹²

Gij zult het, hoop ik, begrijpen, dat we het een zeer bijzondere eer vonden om een brief te ontvangen van een beroemd Italiaansch romancier, ik mag wel zeggen van den meest Hollandsch-letterkundigen Italiaan, die op lakschoenen en in een wit flanellen pak rondloopt in het land waar de citroenen bloeien. Ik heb hiermede Luigi Couperazza genoemd.

‘Waarde vriend,’ schrijft hij. Om de waarheid te zeggen schreef hij ‘amice fraterque’, wat in verband staat met zijn studies van de graven der Romeinsche Keizers. De aanhef is touchant.

‘Gij moogt het als een eer beschouwen,’ schrijft hij, ‘dat ik U en Uwe vrienden een brief schrijf, want ik schrijf nooit brieven, omdat ik van nature lui ben. Ik ben zeer lui en ik weet het. Mijn vrouw zegt het en mijn vriend Leonardo weet het en Black weet het. Black is de hond van mijn vriend Leonardo; hij ligt naast den schommelstoel waarin ik luier. Ik behoef mijn hand maar te laten afhangen om zijn ruigen kop te streelen met mijn langen, smallen hand. Ik heb lange, smalle handen. Soms geef ik hem een koekje. Er zijn verrukkelijke koekjes in Italië en ik eet veel koekjes omdat ik van snoepen houd. Er is geen land in de wereld waar de koekjes lekkerder zijn dan in mijn tweede vaderland, het warme, het zonnige. Ik heb twee vaderlanden, één koud en één warm, ik zou geen lauw vaderland kunnen hebben, want ik ben gevoelig, ik ben zeer gevoelig en een vaderland moet koud of warm zijn en de koekjes moeten er verrukkelijk wezen. Ik zou veel méér koekjes willen eten, maar mijn vrouw verbiedt het en Leonardo verbiedt het, want zij willen niet dat ik word zwaarlijvig. Ik wil ook niet zwaarlijvig worden als Nero, die te veel koekjes at, omdat hij snoepachtig was, als ik, die zeer snoepachtig ben.’

Het vervolg gaat over heimwee naar het vaderland dat Gigi tot onbegrip van zijn vrouw en van zijn Italiaanse vriend Leonardo niet voelt. En de fictieve brief eindigt in tranen, een geliefd motief in spottende teksten over Couperus.

Een van de parodieën op de klassieke werken van Couperus werd gemaakt door de cartoonist, journalist en schrijver Cornelis Veth (1880-1962). Hij schreef een korte geïllustreerde ‘Romeinsche roman’, waarin Louis optreedt als de hoofdpersoon ‘Gigio’. In het volgende fragment zijn bijna alle titels van Couperus verwerkt.¹³

Gigio droomde. De welverzorgde hand met slechts enkele, niet overdreven bejuwelde ringen, rustte op den rand van het bootje, het schuim dat zich daarlangs afteekende, zachtken fijnknijpend.

Hij droomde van en over zichzelf en anderen, van goden en keizers en dichters en hetaeren. Hij bevond zich op den weg der vreugde en richtte zich vol majesteit op, want vóór hem rees een berg van licht. Over lichtende drempels trad hij in extase, God en Goden, maar ook kleine zielen en comedianten voorbijgaand en bereikte, langs lijnen van geleidelijkheid, Babel. De hooge troeven uitspelend van een stille kracht die geen illusie was, overwon hij zijn noodlot. Het was een metamorfose zijner psyche. Een lent van vaerzen zong in hem. Het was of de wereldvrede gekomen was. En Fidessa waarde rond, orchideeën in het hair, een kluwen in de hand. ‘Wil is wind!’ bad zij. Heracles, hoffelijk, strekte reeds de hand uit. Maar Dionysos was den ongelukkige voor. Op eens hadden zij de gestalten van oude menschen aangenomen, van dingen die voorbijgaan, van reisimpressies. Doch daar was Eline. Zij was jong gebleven...

Geen van de tot dusver bekende parodieën is overigens geslaagd te noemen, omdat alle schrijvers zijn blijven steken in het imiteren van Couperus’ stijl. Daarmee leveren deze teksten onbedoeld het bewijs van de grote kwaliteit van de Haagse schrijver: een imitatie van de stijl zonder wezenlijke inhoud levert alleen een lege huls op, die zelfs niet geestig is.

NOODLOT, Drama in 3 bedrijven naar den roman van Louis Couperus.

1. *Begint van het stuk: Grootrek tusschen de meid en den knecht. O, zoo modern, zeg!*

2. Bertie, een levensmoede klaplooper, is voor onbepaalde tijd bij zijn vriend Frank gelogeerd. Hij is mager en erg geomplond. Zijn vriend daarentegen gezet en geïngageerd... met miss Eve.

3. Miss Eve heeft veel last van een subtiel gemoeisleven. Er valt een roos, waaruit zij de gevolgtrekking maakt dat Bertie breekt. Frank houdt minder van die aandoeningen, nog fijner dan *du de stiele*.

4. Frank heeft 't ongeluk, hij 't uitgaan van Caré toegeknikt te worden door een zijner vroegere liefjes, die heel sterk naar *Pan d'Espagne* riekt. En dat waas Eve bij is!

5. Breuk tusschen de twee gelieven. Keren op Bertie's molen. De klaplooperij kan nu voortgezet worden. Nu juicht hij: "Het noodlot is mij genadig."

6. Eve zegt aan haar pa, dat zij niet weet wat haar schenkt: "O, ik ben zoo ongelukkig!" Papa, die veel aan botanie doet, zoekt in *Suringar* direct op tot welke familie die uitdrukking behoort.

7. De brieven die Frank, na het gebeurde, aan Eve schreef, zijn door William, den knecht, achtergehouden, voor welke beagheid hij door Bertie gesubsideerd wordt.

8. Deze subsidie weest Bertie voor van Frank af te trogelen. Daar staat tegenover, dat Bertie beweert voor Frank te willen sterven.

9. Pistooling komt Eve uit de lucht vallen. Zij heeft geen brieven ontvangen en verklaart Bertie's „smoode handeligen“.

10. Bertie bekent schuld en vraagt vergiffenis op handen en voeten. Frank brult en geeft *Pami* een paar opstoppers.

11. Bertie vindt dit minder aangenaam en begint op te spelen. Hij zegt dat hij zijn vriend „haat“. Frank wordt weer poffig. „Daar!... daar!... daar!“

12. Eve zegt: „Hij is dood!“ Hatgeen waar en een noodlottig einde blijkt te zijn.

13. Moreele dood van den criticus van het *Vaderland*.

14. „Rofjaards is een kolos“. *Portefeuille*.

15. „Laat Veltman dan nog een jaar of tien de melodrama's op de been houden, dan kan Rofjaards hem vervangen.“ *De Amsterdamsche Courant*.

16. Couperus-pudding. Noem zes subtiel ebtren, een actiepapel zieletranen, een uitgedel artistieiteit. Compliceer dit met weke herenzen. Roer 't mengsel intens met een huanne oranjebloemen. Koud opdien.

De Kritiek.

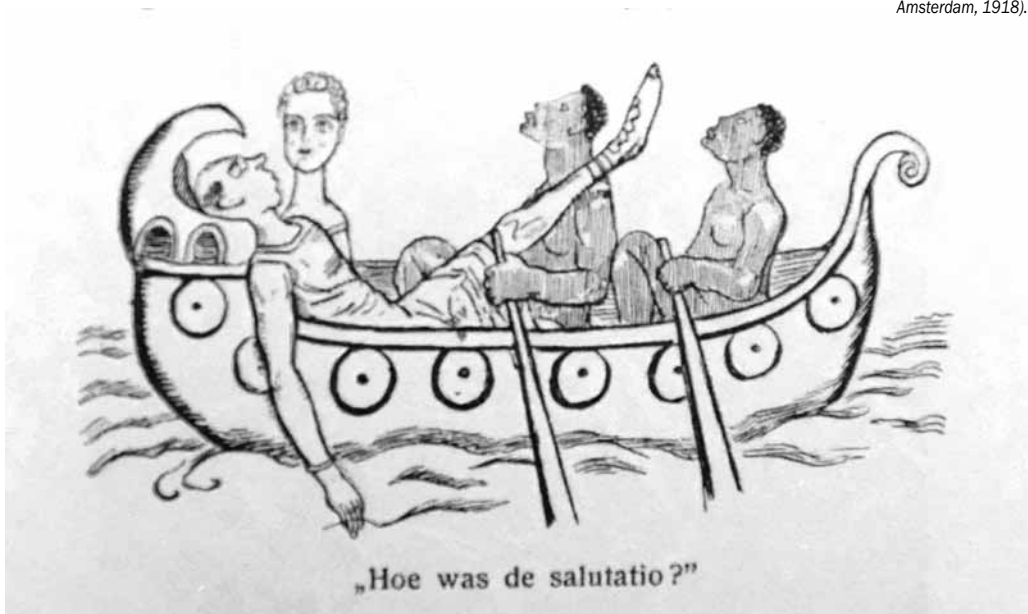
Naast de satire in teksten werden Couperus en zijn werk ook bespot in karikaturen.

Reeds in maart 1892 werd Couperus geconfronteerd met de eerste spotprent op zijn werk. Het ging om de roman *Noodlot*, waarvan de toneelbewerking in 1893 opnieuw onderwerp van een karikatuur was.¹⁴ Later verschenen er ook op zijn persoon. Vooral de Couperus van de voordrachten was een geliefd onderwerp voor tekenaars. In de prenten zijn dezelfde vaste motieven terug te vinden als in de spottende teksten, zoals het dandyisme en de vrouwelijkheid van de auteur. In dit laatste gingen sommige tekenaars wel erg ver, zoals Louis de Leeuw in het katholieke blad *De Roskam*. Zijn afbeeldingen van Couperus als mondaine vrouw waren ronduit beledigend. De meeste karikaturen van de voordragende Couperus zijn echter vrij onschuldig; de auteur zal er zich weinig van hebben aangetrokken. Wel kwaad was hij over het serieus bedoelde portret dat de tweeëntwintigjarige Annie de Meester in 1915 publiceerde. Hij vond deze tekening 'te ver afschuwen': 'Hoe kan een jong meisje een portret maken van een man in de vijftig! Het is dan ook heel slecht.'¹⁵

Overigens is de grens tussen getekend portret en karikatuur niet altijd scherp te trekken. Zo schreef *Het Vaderland* op 29 juli 1923 over de litho van J.P. Veth, verschenen in 1892 als nr. xiii in de serie 'Bekende Tijdgenooten': 'Een caricatuur zou ook genoemd kunnen worden het typische portret dat Jan Veth van Couperus gemaakt heeft, Japansch in teekening, Japansch van uitdrukking, Japansch in zijn vlakheid. Het karakteristieke dat Veth wilde geven, nadert het caricaturale.' Andere getekende portretten van Couperus zijn zo slecht dat ze wel een karikatuur lijken. Dit geldt bijvoorbeeld voor de tekening van Bart Verstraeten.

Karikatuur door
Alfaro van de
toneeluitvoering van
Noodlot (De Clown,
14 januari 1893).

Illustratie door
Cornelis Veth bij
zijn parodie op
Couperus' klassieke
romans (Parodieën,
Amsterdam, 1918).

Hierboven: getekend portret van Louis Couperus door Jan Veth (De Amsterdammer, 29 mei 1892), en rechts: Karikatuur van Louis Couperus door Louis de Leeuw (De Roskam, 12 november 1915). Op de andere pagina, links: getekend portret van Louis Couperus door Bart Verstraeten (Moderne auteurs, Amsterdam, 1902), en daarnaast: getekend portret van Louis Couperus door Annie de Meester (Hollandsche Revue, december 1915).

Neêrlands wonder.

Onze charmante Couperus.

Noten

1. Anoniem, 'Louis Couperus', in: *De Telegraaf*, 25 april 1903, Zondagsblad p.1.
2. Louis Couperus, *De correspondentie*. Ed. H.T.M. van Vliet. Amsterdam 2013. 2 dln. Dl. 1, p.410.
3. Herman Heijermans, 'Kroniek en Kritiek. Over *Majesteit* van Louis Couperus', in: *De Locomotief*, 21 november 1896. – In *De Telegraaf* van 3 januari 1899 publiceerde Heijermans onder het pseudoniem 'Gerritje' een parodie op de naturalistische roman in het algemeen en op *Psyche* van Couperus in het bijzonder. Jaren later was hij blijkbaar van mening veranderd, want bij Couperus' vijftigste verjaardag getuigde hij in *Het Vaderland* van zijn bewondering en respect voor de auteur (Couperus, *De correspondentie*, dl. 2, p.241).
4. Frédéric Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*. Amsterdam, 1987, p.16.
5. Volgens de *Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche Courant* van 30 mei 1895 zou een Haagse boekverkoper deze bijnaam hebben verzonnen.
6. Anoniem, 'Critiek over critiek', in: *Soerabaijasch Handelsblad*, 3 maart 1897. – Paul Bourget (1852-1935) en Pierre Loti (1850-1923) waren Franse decadente schrijvers; de Iers/Engelse auteur Oscar Wilde (1854-1900) gold als het prototype van de Engelse dandy.

7. Hollander, 'Residentie-film', in: *De Telegraaf*, 26 september 1915.
8. Enfant Terrible, 'Vluchtige Causerieën', in: *Bredasche Courant*, 12 december 1916.
9. Jan van de Munt, 'Brieven uit de Residentie', in: *Leeuwarder Courant*, 24 december 1915.
10. Anoniem, 'Couperus-avond', in: *Het Nieuws van den Dag*, 17 december 1915.
11. Troef, 'Verschijningen en verschijnselen', in: *Uiltje. Geïllustreerd satyrisch humoristisch weekblad gewijd aan wat belangstelling verdient* 1 (1919/20), nr. 41 (28 augustus 1920), p.516.
12. 'Brieven van Spuistrater', in: *De Hofstad*, 13 april 1912. – 'Spuistrater' is het pseudoniem van de journalist Julius Ephraim van der Wielen (1868-?), die jarenlang een rubriek had in *De Hofstad*. Later werd hij de Haagse redacteur van het *Algemeen Handelsblad*.
13. Cornelis Veth, 'Van Gigio en Famulus', in: *Parodieën*. Eerste reeks. Amsterdam, 1918, p.5-15.
14. 'De blijde muze onzer dagen', tekening door B.H., in: *De Nederlandsche Spectator*, 5 maart 1892; 'Noodlot, tooneeluitvoering naar den roman van Louis Couperus', tekening door Alfaro, in: *De Clown*, 14 januari 1893.
15. Louis Couperus, *De correspondentie*, dl. 1, p.791.

Louis Couperus
en Elisabeth Baud
bij hun vertrek
met de Prins der
Nederlanden.

MET LOUIS COUPERUS NAAR AZIË EN WEER TERUG

De dood als reisgenoot

Toen Louis Couperus zich op 24 mei 1921 tegenover de journalist, uitgever en bankier Salomon Frederik van Oss (1868-1949) liet ontvallen dat hij uitgeschreven was, kwam de eigenaar van de *Haagsche Post* op een lumineus idee. Couperus, die al eerder reisbrieven uit Noord-Afrika voor het tijdschrift had geschreven, zou voor het blad een jaar op reis gaan naar Indië, Japan en China. Van Oss zou de reis betalen – de kosten werden op 15.000 gulden geschat – en hij zou Couperus een honorarium van 10.000 gulden toekennen.

Door Coen van 't Veer

De schrijver was meteen enthousiast. Zijn vrouw Elisabeth was dat veel minder. Zij vond dat zij beiden te oud waren om nog zo'n lange, inspannende reis te kunnen maken. Evengoed boekte Van Oss voor hen een luxe hut op de *Prins der Nederlanden*. Na een kort verblijf in Londen en twee maanden studie ter voorbereiding in de Koninklijke Bibliotheek vertrok het echtpaar op 1 oktober 1921 met de mailboot naar Indië.¹

We hebben het daarmee aan Van Oss te danken dat Louis Couperus over een van zijn zes zeereizen tussen Nederland en Indië vrij uitvoerig heeft geschreven. Over de andere

overtochten heeft hij dat namelijk niet gedaan. De reden daarvoor is dat het maken van zo'n zeereis, die in onze tijd zou gelden als iets buitengewoons, voor de familie Couperus hoorde bij het leven van een familie die geworteld was in Nederland én in Indië. Voor leden van de familie Couperus was het maken van zo'n overtocht doodgewoon. Maar Elisabeth Baud had niet voor niets tegen de reis opgezien. Aan boord voer de dood namelijk ook altijd mee.²

Het Indische migratiecircuit

De familie Couperus had een lange geschiedenis met de voormalig Nederlandse bezittingen in Zuidoost-Azië. Van zijn moederkant stamde Couperus af van Gerard Reynst (ca. 1568-1615), de tweede gouverneur-generaal van de Vereenigde Oostindische Compagnie (VOC). Overgrootvader Abraham (1752-1813) was de eerste Couperus die naar Indië vertrok. In 1775 voer hij als onderkoopman naar Batavia. In de Oost maakte hij al snel carrière, want in 1788 werd hij gouverneur van Malakka. Na de verovering van zijn standplaats door de Engelsen in 1795 en na twaalf jaren gevangen te hebben gezeten in de buurt van Madras reisde Abraham terug naar Java. Hij zou het daar onder meer tot de hoge positie van lid van de 'Raad van Indië' brengen.

Zijn zoon Petrus Theodorus werd in 1787 geboren op Malakka. Rond zijn achtste werd Petrus Theodorus naar Nederland gezonden voor zijn opvoeding en opleiding.³ Hij moet de reis per zeilschip om de Kaap de Goede Hoop hebben gemaakt, een tocht vol stormen en windstiltes die wel enkele maanden kon duren. Pas in 1809 – op zijn 21ste – zou Petrus Theodorus terugkeren naar de Oost.

Vele jaren later zou een ernstig zieke Petrus Theodorus Couperus voor zijn genezing terug naar Nederland reizen. Hij stierf op 2 januari 1823 aan boord van het zeilschip de *Magellan* ter hoogte van Kaap de Goede Hoop op 36-jarige leeftijd.⁴ Zijn diep bedroefde moeder liet in de *Bataviasche Courant* van 16 augustus een familiebericht opnemen.

Dat de grootvader van Louis Couperus op jonge leeftijd naar Nederland werd gezonden voor zijn opvoeding en opleiding, was gebruikelijk in hogere koloniale kringen. De sterke oriëntatie van de blanke koloniale elite op Europa zou blijven tot aan het einde van de koloniale periode. Een vorming in Europa was in de kolonie een teken van status. Lang niet iedereen kon het zich veroorloven zijn zoons weg te zenden naar Europa. Dochters kregen geen scholing en vorming in de Europa, maar bleven bij hun ouders in de kolonie. Na voltooiing van hun Nederlandse scholing en vorming keerden de zonen weer terug naar de kolonie om daar met behulp van hun ouders een carrière op te bouwen en te trouwen met de aldaar achtergebleven dochters van Europese vrienden en bekenden.⁵ Soms brachten ouders hun kinderen zelf naar het 'moederland'. Ze knoopten dan een verlof aan het wegbrengen van hun zoons vast.⁶ In een enkel geval vestigde zo'n familie zich enige tijd in Nederland.

Louis Couperus stamde dus uit zo'n reizende familie. Niet voor niets begint de grote schrijver de eerste van zijn Indische reisbrieven, die later gebundeld zouden worden in *Oostwaarts*, met het schetsen van de nauwe banden die zijn familie met Indië heeft. Ulbe Bosma toont in zijn boek *Indiëgang* uit 2010 overtuigend aan dat de wereld van families zoals die van de Couperussen niet gesplitst kan worden in een Indisch en een 'moederlands' deel. De wereld van de koloniale blanke bovenlaag was het migratiecircuit zelf. Bosma ziet deze voortdurende verplaatsing zonder thuiskomst, en daardoor het

Ik ontvang heden de smartelijke
verzekering, dat aan boord van het schip
MAGELLAN, op reis naar Nederland, is
overleden, mine enige en harteijk ge-
hefte zoon, Petrus Theodorus Couperus,
in den ouderdom van slechts zes-en-achtig
jaren. Met een diep gewond hart, maar
onderworpen aan den wil de Voorzienig-
heid, geef ik, van dit voor mij zoo tref-
fend verlies, kennis aan vrienden en be-
trekkingen.
C. J. KOEK,
wed. COUPERUS,
mede uit naam der wed. en verdere familie.
Buitenzorg, den 28sten juli 1823.

De rouwadvertentie
in de *Bataviasche
Courant* van
16 augustus 1823.

Boven: uit de
 Javasche
 Courant van
 8 november 1837,
 daaronder: uit de
 Java-Bode van
 15 februari 1860.

BATAVIA.
Aangekomen.
 Nov. 3 — Ned. schip *Castor*, T. Gollards, van Amsterdam den 17den
 julij, passagier, de heer Couperus — Eng. schip *Tigres*, J. Tilhering-
 ton, van Liverpool den 21sten dito. — Ned. bark *Suzanna Dorothea*,
 J. Schoon, van Cheribon den 1sten november, passagiers, de heer
 Musquetier en familie — dito brik *Futail Karim*, Sech Abdul Matie
 Bin Sech Attief, van Indramayoe den 2den dito.

John Ricus
 Couperus.

VENDUTIE
 op Maandag den 20 Februarij 1860,
 wegens vertrek:
 ten huize van den HoogEdelGestr. Heer Mr.
 J. R. COUPERUS, op het Koningsplein
 (Westzijde) door
Gebrs. ROSELJE & Co.,
 van een netten en wel onderhouden
INBOEDEL,
 bestaande uit:
 divers **Meubilaire**, zoo van **Mahonij-** als an-
 dere **Houtsoorten**, als: **Ameublementen**,
CONSOLES en **TAFELS** met marmen bladen,
SPELTAFELS, diverse **KASTEN**, Een dames **BU-**
REAU, **Psyché**, fraaije **WASCHTAFELS**, **TOILET**,
Secrétaire, **Étagères**, **LEDIKANTEN**, Een voor dit
 klimaat vervaardigde **PIANO**, **SPIEGELS**, **SCHIL-**
DERIJEN, **LAMPEN**, **PORCELEIN**, **KRISTAL**,
PLEET, **GLAS**- en **AARDEWERK**, etc.
 Wijders:
Een Engelsche Mylord,
Een dito Coupé,
een Palanquin,
 goed loopende **Paarden**, Een perfect gedresseerd
Rijpaard voor de Schutterij, kinder **Rijpaar-**
den, **Tuigen**, **Zadels**, etc.
 Op Zondag den 19 te bezichtigen. (444)

altijd blijvende verlangen naar een thuis, als wezenlijk voor de Indische cultuur.⁷ In die zin was Louis Couperus dus zeer Indisch.

Ook de in Indië geboren vader van Louis Couperus, John Ricus, werd in 1819 met zijn broers Piet van vier en Henry van vijf voor hun Europese scholing en vorming naar Nederland gestuurd. Zij werden begeleid door kennissen van hun ouders en kregen twee slaven mee, die de jongetjes moesten verzorgen. Een van deze slaven, Jonas geheten, pleegde vlak voor aankomst zelfmoord door overboord te springen.

Op 17 juli 1837 vertrok John Ricus, gepromoveerd in de rechten aan de Universiteit Leiden op 29 juni van dat jaar, met de *Castor* vanuit Amsterdam. Onderweg schreef hij verloren gegane Engelstalige gedichten, *Sea Thoughts*, die waarschijnlijk over zijn zeereis gingen.⁸ John Ricus arriveerde op 3 november in Batavia 1837. Hij zou 23 jaar in Indië blijven.

Na een glanzende juridische carrière op Java te hebben gemaakt, vertrok hij in 1860 met zijn in Indië gestichte gezin, grootvader Reynst en een stoet van bedienden weer naar Nederland. John Ricus had voor twee jaar verlof opgenomen van de rechterlijke macht in Indië, zodat zijn twee oudste zoons in Nederland hun opleiding konden volgen.

John Ricus beschreef in 1883 de reis van 23 jaar daarvoor in een lang Franstalig gedicht voor zijn zoon en naamgenoot John Ricus.⁹ Het reisgezelschap, dat in totaal uit twintig personen bestond, reisde niet per zeilschip om Kaap de Goede Hoop, maar met de veel duurdere overlandmail. Eeuwenlang hadden reizigers geen andere keuze gehad dan de overtocht per zeilschip rondom Kaap de Goede Hoop te maken. Ook de

De reizigers stapten tussen 22 februari en 24 februari in Batavia op het stoomschip *Palembang* en voeren via Singapore en Ceylon naar de Rode Zee. In Suez werd geëmbarkerd. Daar stonden voor de familie Couperus met paard bespannen wagens klaar, die hen na een bezoek aan de piramiden en de sfinx naar Caïro brachten en vandaaruit naar Alexandrië, waar de boot naar Marseille werd genomen. Vervolgens ging het gezelschap met de trein via Parijs en Brussel naar Den Haag. In juni 1860 waren zij in Nederland. Zij vestigden zich eerst aan de Prinsengracht 4 in Den Haag en later aan de Mauritskade 11. Op 27 juni 1862 berichtte de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* dat aan John Ricus Couperus op zijn verzoek eervol ontslag was verleend, met behoud van pensioen.¹⁰

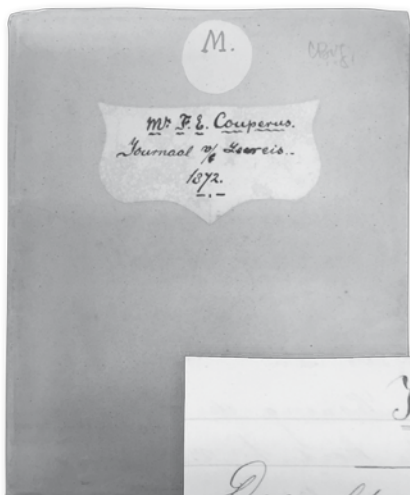
Tien jaar later zou de familie Couperus weer naar Java varen. Dat werd de eerste reis oostwaarts van de op 10 juni 1863 in Den Haag geboren Louis Marie Anne Couperus. John Ricus Couperus had besloten met zijn gezin de reis terug naar Indië te maken, omdat hij zich op de hoogte wilde stellen van het reilen en zeilen van het familielandgoed Tjicoppo. Ook wilde hij er persoonlijk op toezien dat zijn twee oudste zoons een goede baan op Java kregen.¹¹

Over zijn eerste reis naar Indië in 1872 schreef Louis Couperus in *De vonk* uit 1910: 'Toen je naar Indië ging, op een ontzettend groote stoomboot, glimpte er de vonk, want dat was zoiets verrukkelijks, als je het nauwelijks hadt kunnen verbeelden.'¹² Helaas heeft de grote schrijver het daar zo'n beetje bij gelaten. Ook in *Oostwaarts* tekent hij geen reisindrukken uit 1872 op. Hij vermeldt in dat boek overigens abusievelijk dat hij tien jaar oud was, toen hij voor het eerst naar Indië ging.¹³ In werkelijkheid was hij negen.

*Uit het Algemeen
Handelsblad van
6 november 1872.*

P A S S A G I E R S

aan boord der stoomboot Prins Hendrik: de heeren W. Scheepmaker, C. Scheepmaker, Timmerman, echtg., 3 kinderen en baboe, G. van Mensch, J. J. Donner, P. C. Vrijberghe de Coningh, W. H. van Leeuwen, echtg., 5 kinderen, kind-juffrouw en baboe, F. W. C. Ledebor, J. Merker, H. R. J. J. Thorbecke, J. C. de Lannoy, D. C. Kool, W. van Gelder, J. R. Couperus, echtg. en 6 kinderen, Z. J. Cambier, L. A. Dittlof Tjassens, P. Arntzenius, mejuffr. C. C. C. Gude en R. A. Klein, mevr. Kist van Gelder en 2 kinderen en J. H. van der Leeuw en 2 dochters, mejuffr. Chalmers, H. van Papendrecht, mevr. MacLeod, 2 kinderen en baboe, mejuffr. Franckle, de heeren W. A. J. Batz, B. van der Zwaan, echtg. en 3 dames, J. ter Marsch en zontje, Merkus Doornik, P. A. Bloys van Treslong Prins, Herman Herring, J. A. Kal, echtg., zuster en 2 kinderen, G. de Bont, kapt. der inf., detach.-kemma, G. J. van Kooten, 2de luit. der art., C. J. Brouwer, 2 baboes en 50 kolonialen.

Journal.

Des ochtends omst de Hollandsche spoor
van 9 uur uit den Haag naar Nieuwe
Diep vertrokken; langs Leiden, Haarlem
Amsterdam en Alkmaar gespoord. Lange
komen te Nieuwe Diep om 12½ ure. Da
schijnt naar de boot gegaan, die te midden
van honderden andere schepen lag. De boot
lag haast vlak aan de wal, Toesat men er
niet een soort van brug mede gemeenschap
had. De lengte van de boot viel wel op
by die der andere schepen, die in voor
het meereendal verlagschepen waren.
Na een kort bezoek aan de boot gebracht
te hebben en het goed in beide kamers
bezoegd te hebben zijn wy naar het loge
ment "de Burgh" gegaan alwaar wy gegeten
hebben. Verder dien dag was gewandeld. Aan
boord geslapen.

Den dag nog niet vertrokken, afschoon
hier eerst het plan wel toe bestond. Weder
was rondgelopen; aan boord gegeten.

Boven, links: het
journaal van Frans
Couperus, daarnaast:
Frans Couperus en
kind, daaronder: de
eerste bladzijde van
het journaal.

merkelijk werd bekort. Zeilschepen konden niet door het nauwe kanaal varen. De route werd afgelegd per stoomschip, voor die tijd een wonder van technologie.

In zijn *Journal* dat loopt van 6 november 1872 tot en met 31 december van dat jaar, schetst Frans in een keurig handschrift op vrij zakelijke wijze het verloop van de reis. Nauwgezet noteert de latere jurist elke dag het middagbestek, de afstand die het schip heeft afgelegd en zijn geografische observaties. Slechts zelden schrijft Frans in zijn journal iets over een van zijn medereizigers, terwijl aan boord 69 passagiers – onder wie zich 23 kinderen, 5 baboes en een kinderjuffrouw bevonden – en 50 koloniale soldaten meevoeren.¹⁵ Zijn vader brengt Frans een enkele keer ter sprake, maar verder vertelt hij nauwelijks iets over zijn familie tijdens de reis. Over zijn jongere broer Louis rept hij met geen woord.

De reis verliep in 1872 niet bepaald gladjes. Het weer was weliswaar gunstig, maar de boot zat vol met kleine kakkerlakken. Bovendien begaf tot twee keer toe de aandrijving van het stoomschip het, waardoor het enkele dagen gedwongen stillag. Aan boord was er voor de reizigers weinig te doen. Vertier vonden de passagiers op het schip slechts in het voorlezen van gedichten en het vertellen van moppen, en aan wal in aanlegplaatsen zoals Port Said en Point de Galle.

Verder valt aan Frans' verslag op dat er zo'n anderhalve eeuw geleden behoorlijk anders omgesprongen werd met kinderen. Zo mocht de vijftienjarige Frans in Port Said behoorlijk wat wijn naar binnen gieten en werd hij door een matroos voor de grap hoog in het want van de grote mast vastgebonden.

Ook in 1872 voer de dood mee. Zo noteerde Frans rond 3 december dat een van de bremmers aan boord gestorven was aan een slijmberoerte: 'ik had eenige dagen geleden nog wat bij hem aan zijn werkbank staan knutselen. Hij werd den volgende ochtend stil in eene boot nedergelaten en aan wal begraven. Toen men hem in de boot, die hem naar wal zou brengen, nederliet, stond ik er juist bij en heb hem nog gezien.'

Frans zou maar een klein jaar in Indië blijven. In 1873 werd hij met de *Koning der Nederlanden* naar Nederland gezonden om het gymnasium af te ronden en rechten te studeren.¹⁶ Van deze terugreis noteerde hij nauwgezet de middagbestekken. En verder helaas niets.

In het voorjaar van 1878 voer Louis Couperus met zijn ouders op een Franse mailboot weer terug naar Nederland.¹⁷ Deze keer repatrieerden zij in verband met de opvoeding van de vijftienjarige Louis. Couperus maakte ook aan deze overtocht niet veel woorden vuil. In *De vonk* tekende hij op: 'De stoomboot was een Franschen nog grooter, maar het kon je niets schelen. Aan boord waren alleen groote mensen, en je vondt ze veel minder aardig dan kinderen, dan jongens.'¹⁸ Veel meer directe informatie over de reis hebben we niet. Wel weten we dat de Franse mail duurder, luxer en chiquer was dan de Nederlandse.¹⁹ De *Messageries Maritimes* trok vooral Nederlandse reizigers uit de top van de koloniale bovenlaag. Dat zal de reden zijn geweest dat de van zijn hoge status bewuste John Ricus ervoor koos om de reis per Franse mail te maken.

Verreken Passagiers van Batavia.
Naar Samatung, via Kinkajene, en Marabou per Nal.
Ind. stoom. Green, Gen. Londen, kapt. v. d. Groot, luit.
Clarkson, Hoogenhuisen. Maritiem, schip. en 3 kind.
Korrichen en v. d. Hagden en schip. de horens Pitter, schip.
en kind. Dijkster en schip. de Rooij, Major, de Wolff, schip.
en 3 kind. - Stralen, Tiedeman, Albert en snt. Marabou,
Lalson, Vande, v. d. Korteels. Hen van Rijksherk, schip.
en 3 kind. Koel, Koster, van Dijk, Adler, jaftr. Huij-
gers en van Hoofden, bevrucht. J. M. - voegen.
Naar Singapore, per fr. stoom. *Estree*, kapt.
Pinat, luit. v. Luitjens, gyp. majoor des art. Winter
en schip. de horens van Louw, indiat. v. d. Aa,
v. Grooten en schip. - Reimans, schip. en 3 kind. Heij-
figers, Janssen, de Kuchensant, Capel, Couperus, schip.
en 3000, Harleman, Kijser, jaftr. Lottie, bevrucht. J. M.
bevrucht.

Uit de Java-bode van
20 april 1878.

Voor de tweede keer heen en weer

In 1899 maakte Louis Couperus nogmaals een zeereis naar Indië. In 1891 was hij met Elisabeth Baud getrouwd. Beiden wilden het land van hun jeugd terugzien en hun

Boven: uit de
De locomotief van
10 april 1899,
daaronder: uit
het Algemeen
Handelsblad, van
28 maart 1900.

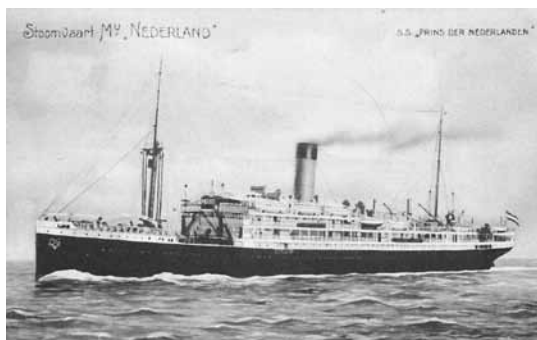
paar Couperus over op een Franse mailboot. Op 6 april kwamen zij te Batavia aan. In Indië verbleef het echtpaar onder andere in het huis van zijn zus Trudy en zijn zwager Gérard Valette in Pasoeroean. Daar zou hij inspiratie opdoen voor *De stille kracht*. Een jaar namen de Couperussen de mailboot terug naar Nederland. Op 2 maart 1900 vertrokken zij met de Franse mailboot *Polynésien* naar Marseille. Ruim drie weken later schreef een door malaria-aanvallen geplaagde Couperus vanuit Nice aan zijn uitgever Veen: 'Wij zijn terug in Europa na een vlugge zeereis, maar van Port-Saïd af ellendige wind en schommelzee!' ²² Van *De stille kracht* moest hij toen alleen nog het laatste hoofdstuk schrijven.

De derde reis naar Indië en terug

Op 1 oktober 1921 vertrok de *Prins der Nederlanden* met het echtpaar Couperus vanuit de haven van Amsterdam. Couperus schrijft:

Nu ga ik voor de derde maal naar het vreemd lokkende land onzer koloniën, waar ik, als een ontrouwe, nooit heb gezocht, wat, traditioneel, zoo vele familieleden er zochten. Want ik zocht de zon in Italië en de glinstering van het gouden galon wekte nooit mijn eerezucht.

SS Prins der
Nederlanden.

familie bezoeken. ²⁰ Hier wreekt zich opnieuw dat de Couperussen ervaren Indiëgangers waren: ook aan deze zeereis wijdt Couperus weinig woorden. In *Oostwaarts* vermeldt hij dat Elisabeth en hij voor de tweede keer in hun beider levens naar Indië trokken als 'simpele toeristen, die reizen met de beurs van een Nederlandsch letterkundige.' Zij gingen 'met de Duitse mail, den Prinz Heinrich, en aarzelden niet tweede klasse te nemen, wat de hoog geplaatste familie in Indië [...] een beetje vreemd vond en in het diepst haars harten, wèl afkeurde.' ²¹ Dat Louis Couperus en zijn vrouw Elisabeth passage per tweede klasse namen, was bepaald niet in overeenstemming met de stand en status van de familie.

In Singapore stapte het echt-

Ik ga er nu heen als speciaal correspondent van de Haagsche Post. Ik reis niet tweede klasse, als destijds, toen ik een eenvoudig toerist was. Door de zorgen van de Stoomvaart-Maatschappij 'Nederland' is, ter eere van het veel gelezen roze Haagsche blad, een luxe-hut zijn correspondent gerezerveerd, de zelfde hut, die tot salon voor den Gouverneur-Generaal Fock bestemd werd. Wij zijn dus gehuisvest als prinsen, met onze badkamer, klêrenkast, schrijftafel... en ik vrees dat wij zeer verwend zullen zijn als deze reis ten einde is.²³

Dat was niets te veel gezegd. De grote schrijver werd door de scheepvaartmaatschappij behoorlijk in de watten gelegd. In de pagina's die Couperus aan de 'uitreis' wijdt – in Oostwaarts zijn het er 25 – komt hij superlatieven te kort om zijn ervaringen op de overtocht met de *Prins der Nederlanden* te beschrijven. De Stoomvaart Maatschappij Nederland (SMN) had zich geen betere reclameschrijver kunnen wensen.

Bij het vertrek is het weer ideaal – Couperus vermeldt dat maar liefst acht keer –, vrolijkheid overheerst en de passagiers leiden op het schip een lui leven vol luxe, comfort en culinaire geneugten. Het leven aan boord is naar de mening van Couperus dan ook allesbehalve eentonig. Er is zelfs bijna te veel afwisseling aan boord, zo schrijft hij. Couperus krijgt de ene rondleiding op het schip na de andere: de provisieruimte, de machinekamer, de brug; alles moet bewonderd worden door de schrijver. Het schip is volgens de auteur uitstekend geoutilleerd. Het lijkt voor Couperus een genot om gedurende dertig dagen met zeshonderd opvarenden de overtocht op de *Prins der Nederlanden* te maken. Tot drie keer toe gebruikt de schrijver het woord 'pleziertochtje' voor de zeereis.

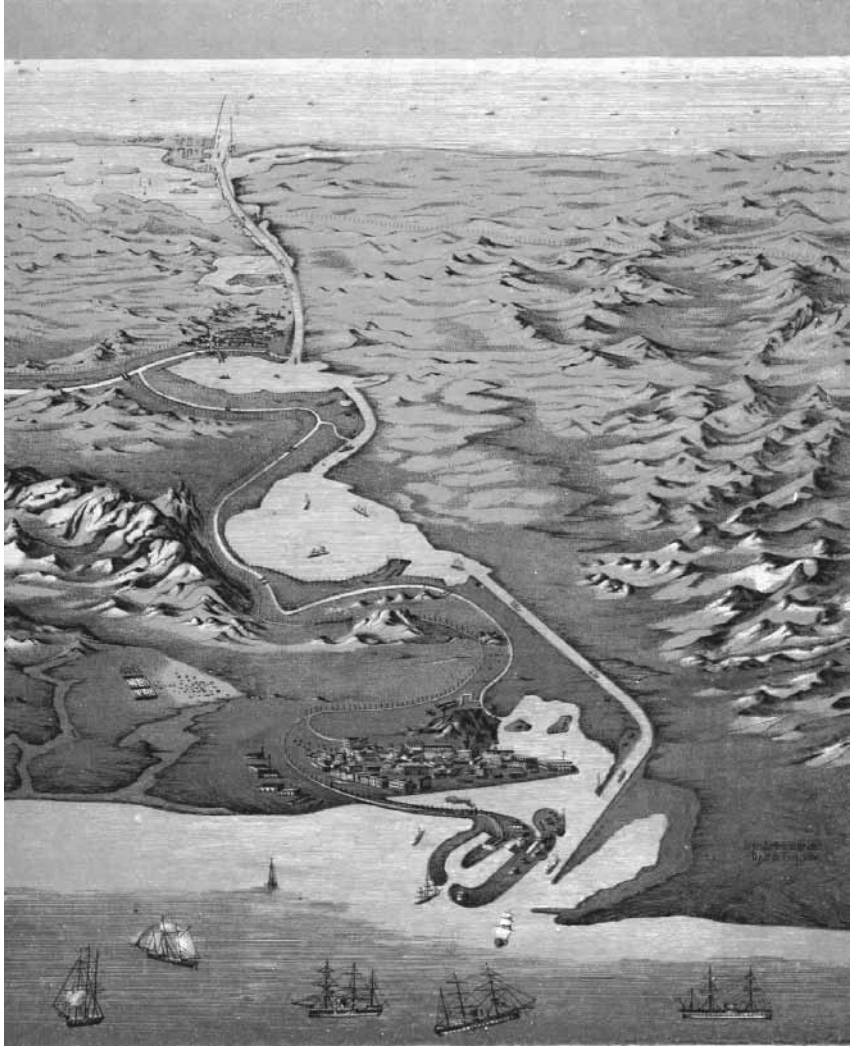
Onderweg is er ook van alles te zien. Louis en Elisabeth Couperus maken met de auto een uitstapje naar het Isle of Wight. Enige dagen later ervaren ze vanaf het dek hoe het schip langs de kusten van Portugal glijdt, maar helaas zijn de beide Zuilen van Herkules – steeds verwijst Couperus naar de klassieke oudheid – door de zeemist niet zichtbaar. Na de Straat van Gibraltar vaart het schip tussen Spanje en de Balearen door. De gezagvoerder koerst expres dicht langs de kust, zodat Couperus zijn geliefde Nice en Monte-Carlo vanaf zee kan zien. Via de Straat van Messina en langs Kreta wordt Port Said bereikt.

Voor het eerst vallen er in het reisverslag enige negatieve woorden te lezen. Uit zijn beschrijving blijkt hoezeer Couperus Port Said met een nostalgische en oriëntalistische blik bekijkt:

Port Said.

Toen waren er de Arabische wijken en markten, griezellig vuil maar groezelig schilderachtig, met de winkeltjes en stalletjes – vooral de fruitwinkeltjes waren mooie, bonte uitstallingen, donker omraamd in het opgeslagen of neêrgelaten luik – ; toen was er de Arabische drukte; er wemelden de blanke gandourahs (hemden), er gloeiden de roode tarbouches (mutsen) en de fellahvrouwen liepen in hare zwarte tunieken en sluiers, met, tusschen de oogen, de koperen of gouden spangen, die die sluiers samen hielden over voorhoofd en neus. Nu heb ik van dat alles en van de honderden bedelkinderen, om wier zieke oogen de vliegen, niets gemerkt. Het scheen wel hygiënischer en alles was uitgewischt, zoowel het mooie als het vuile, het vieze als het schilderachtige.²⁴

Het Suezkanaal.

Vroeg in de morgen stoomt de *Prins der Nederlanden* door het Suezkanaal. Een groot zoeklicht dat voor op het schip staat, wijst de weg. In de Rode Zee valt een deken van hitte op het dek. De passagiers hullen zich in tropenwit. Voor de passagiers en hun kinderen worden feesten georganiseerd om de tropische warmte te kunnen vergeten. De reis 'gaat gezellig door'. Couperus schrijft:

Onze reis gaat gezellig door. Het schijnt dat de reis Holland-Indië altijd opgewekter is dan Indië-Holland. Nu zijn de mensen bijna allen jong en nog vol illuzie; dan zijn er velen ziek, nerveus, dikwijls geknakt in gezondheid of verwachting.²⁵

Helaas zal dit laatste nog geen jaar later eveneens voor Couperus zelf blijken op te gaan. Ook op deze reis vaart de dood weer mee.

Bij het passeren van Kaap Guardafui moet Couperus met weemoed denken aan zijn zus Trudy, die veertig jaar daarvoor samen met haar man Gerard Valette en hun dochter Constance als schipbreukelingen daar strandden. Onder barre omstandigheden werd daar hun tweede kind Jacques Guardafui werd geboren. Het jongetje zou slechts tweeënhalf jaar oud worden. In juni 1882 vertrok Gerard Valette weer naar Indië. Hij ging alleen. Trudy bleef in Den Haag achter om te herstellen van de geboorte van hun zoon Paul, die na enkele maanden overleed. In oktober reisde Trudy met drie kinderen haar man achterna. Op de terugreis naar Indië in 1882 stierf hun eenjarige dochter Bertha. Zij werd in Suez begraven.

Na een tocht van enkele dagen door de Indische Oceaan doet de *Prins der Nederlanden* Ceylon aan. Op dat eiland, dat wordt gezien als een voorportaal van Nederlands-Indië, was Couperus in 1872 al eerder geweest. Met zijn familie had hij toen Point-de-Galles bezocht. In zijn herinnering lag de *Prins Hendrik* in een baai 'bezaaid met groene eilandjes als met overal neêr geslingerde boeketten'.²⁶ In Colombo wordt Couperus tijdens een wandeling in de Chinese en Singalese wijken onaangenaam verrast door leden van de plaatselijke bevolking die hem souvenirs proberen op te dringen. Gelukkig ziet hij daar ook nog oude Hollandse huisjes, die schilderachtig tussen palmen en flamboyants gelegen zijn. Ook een oude Nederlandse kerk neemt hem in voor de Nederlandse koloniale bouwstijl.

Dan loopt de reis ten einde. De volgende dag zal het schip het Indische Sabang aandoen. Daar zal Couperus van boord gaan. Hij schrijft:

Er is een weemoed in te reizen. Het is iederen dag een weinig, heel weinig maar, afsterven van wat wij mooi en lief hebben leeren krijgen. Een zeereis, als het weêr mooi is en de menschen elkaâr toonen op de boot hunne beste kwaliteiten, is niet meer dan een epizode in ons leven, maar een epizode kan wel eens in ons leven meê tellen. De reis met den 'Prins der Nederlanden', niet waar, gij allen medepassagiers, telt meê onder ons aller prettige levensepizoden.²⁷

En even later: 'Ik weet niet waarom maar er is iets in dit einde der reis, dat mij treurig maakt.'²⁸ Waarschijnlijk beseft Couperus dat dit zijn laatste reis naar Azië zou zijn.

Bijna vier maanden zouden Couperus en zijn vrouw in Indië rondtrekken. Op 16 februari vertrok het echtpaar Couperus per boot over Makassar en Balikpapan naar Hongkong om van daaruit via Shanghai naar Japan te reizen. In het land van de Rijzende Zon zou het levenslicht van Couperus langzaam beginnen te doven. Couperus bleek ernstig ziek te zijn. Hij leed volgens de artsen aan paratyfus, een beruchte tropische ziekte. Het is echter waarschijnlijker dat het hier ging om amoëbe-dysenterie.²⁹ Zeven weken verbleef de schrijver in het hospitaal van Kobe. Daarna hield Couperus nog twee weken rust aan het Hakone-meer.

Begin augustus reisden Louis en Elisabeth Couperus met de Franse mailboot *André Lebon* naar Singapore. Daar verbleven ze drie weken in The Europe Hotel in afwachting van de 78-jarige moeder van Elisabeth, die met hen mee terug zou reizen naar Nederland. In Singapore constateerde een arts dat Couperus ook nog een leverziekte onder de leden had, eveneens een typische tropenkwaa.

Schipbreuk van de
SS Chodoc op
Guardafui in 1905.

De passagierslijst
van SS Johan de
Witt.

PASSAGIERSLIJST VAN HET S.S. „Johan de Witt“		2	3
Gezagvoerder J. Alberts Hoofdmaschinist W. Baak Iste Officier A. Hessing Administrateur P. J. van Borselen Adj.-Administ. A. A. H. Oudshoorn Dokter P. Buitendijk van Batavia via Singapore, Belawan-Deli, Sabang, Columbo, Suva en Genua naar Amsterdam dtd. 8 September 1922 's middags 12 uur Naar Singapore P. D. Daniel Mejuffrouw S. G. Nagle Mejuffrouw L. H. White J. M. Wright Mejuffrouw Wright Naar Belawan-Deli A. N. Dormaar T. M. Hasan Mejuffrouw A. S. van Oldenburgh		G. S. Siman Belo H. J. Spittaler Mejuffrouw Wept & kind Naar Sabang J. A. Buitelaar Mejuffrouw Buitelaar & kind Naar Port Said P. I. Vassiliev Naar Amsterdam Th. Ackermann Mr. A. J. Aeilkema Mejuffrouw Aeilkema & kind Dr. C. Bakker Mejuffrouw Bakker & 2 kinderen A. J. N. Bakx Mejuffrouw J. Baud Mejuffrouw A. A. van Becken Maas W. P. Berkelbaar H. C. Beynon Mejuffrouw Beynon & kind D. Boogaard W. Bornemann Mejuffrouw Bornemann Mejuffrouw B. A. van den Bosch & 2 kinderen	D. M. Bot Ch. J. R. Both Mejuffrouw Both & 2 dochters A. F. W. Brauer Mejuffrouw Brauer & 2 kinderen M. C. Brandes Mejuffrouw Brandes & 2 kinderen P. C. A. ten Broek Mejuffrouw ten Broek C. Broekema M. Bruhn J. de Bruyn Busstlaar Mejuffrouw Busstlaar Th. H. van Bunschach Mejuffrouw van Bunschach & kind W. K. F. van Bijleveld Mejuffrouw van Bijleveld & dochter J. F. Chuwien L. Couperus Mejuffrouw Couperus H. Crans K. H. J. Gervitz Leckleiner Mejuffrouw Gervitz Leckleiner M. W. Dalmeijer Mejuffrouw Dalmeijer & kind

DE CREMATIE VAN LOUIS COUPERUS.

(Van onze speciaal verzorgde verslaggever).

WESTERVELD, 19 Juli. — De lucht is blauw van wolvenwolven, bezaaid met witte pauwenveren. Prachtige plumes, maar roeien in de achtergrond de bomen.

Zon is het ook vandaag, de dag waarop vele verzuimverzuimders van literair en artistiek Nederland, de laatste eer hebben bewezen aan een groot kunstenaar, die aan duizenden grootse schoonheid heeft gebracht. Scherp staan de contouren van het crematorium in Westerveld tegen deze lucht af. En als de kist, geheel bedekt met bloemen, opziet, blanke lijnen, maar lathyrus en rozen rozen en onder kransen en girs en wijzende lijnen. De brug naar het grafveld wordt opgevoerd, gevolgd door talloze belangstellenden, onder wie vele dames en meisjes, dat zien wij in den stert, die langzaam daakt, terwijl erpelen ruischen, veel bekende personen uit letterkunde Nederland.

Torwilt het orgel een fragment uit Bach's „Mattheus Passion" speelde, daalde de kist. Zeer onder den indruk door plechtigheid verlieten daarop de talloze aanwezigen de begraafplaats.

Boven: de crematie
van Louis Couperus
in De Telegraaf van
19 juli 1923. Rechts:
de kist bij de aula
van het crematorium
Westerveld.

Op 7 september stapte een doodzieke Couperus leunend op een stok aan boord van de *Johan de Witt*.³⁰ Deze keer werd de zeereis beslist geen pleziertochtje. Aan boord van het schip onderzochten de scheepsarts en een militaire geneesheer de schrijver, constateerden eveneens een leverziekte en dienden hem injecties toe. Couperus was zo ziek dat hij tijdens de reis voornamelijk in zijn luxe hut verbleef. Hij kwam zelden aan dek. De medici dachten dat hij Port Said niet zou halen. Ook was er sprake van dat hij in Genua zou moeten worden geopereerd. Doodop en ernstig ziek kwam de schrijver 10 oktober in Amsterdam aan. In Nederland bleek dat Couperus ook nog last van zijn longen had.³¹

De ziekten die hij had opgelopen op zijn tropenreis hadden de schrijver kwalen bezorgd die niet meer zouden overgaan. Op 16 juli 1923 zou Louis Couperus in zijn pas gebouwde huis in De Steeg overlijden. Een eenduidig oordeel over de oorzaak van zijn levenseinde gaven de artsen niet.³² Het lijdt echter geen twijfel dat de reis naar de Oost zijn gezondheid ernstig had ondermijnd. ♣

Noten

1. Frédéric Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*. 3e druk. Amsterdam 1989, p.600-601 en Louis Couperus, *Oostwaarts, Volledige Werken Louis Couperus deel 45*, p.281-284.
2. Vrij naar Ulbe Bosma, *Indiëgangsters. Verhalen van Nederlanders die naar Indië trokken*. Amsterdam 2010, p.118.
3. Frédéric Bastet, *Louis Couperus*, p.31-35. Rémon van Gemeren, *Couperus. Een leven*. Amsterdam 2016, p.44-45.
4. Frédéric Bastet, *Louis Couperus*, p.35.
5. Ulbe Bosma en Remco Raben. *De oude Indische wereld. De geschiedenis van Indische Nederlanders 1500-1920*. Amsterdam 2003, p.65-66.
6. Ulbe Bosma, *Indiëgangsters*, p.106-108.
7. Ulbe Bosma, *Indiëgangsters*, p.26.
8. Frédéric Bastet, *Louis Couperus*, p.35.
9. Zie John Ricus Couperus, *Herinneringen van een oude vader*. Vertaald en ingeleid door Frans van der Linden. Baarn 2013.
10. *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 26 juni 1862, p.2.
11. Frédéric Bastet, *Louis Couperus*, p.48-49, 62.
12. Louis Couperus, *De Vonk*. Spijkenisse, 1979, p.6.
13. Louis Couperus, *Oostwaarts*, p.9.
14. F.E. Couperus. *Journal van de zeereis gedaan per Suez-Boot "Prins Hendrik" van de Stoomvaart Maatschappij "Nederland"*. Nationaal Archief, Familiearchief Couperus, Inventaris nr. II i 82.
15. *Algemeen Handelsblad*, 6 november 1872.
16. Frédéric Bastet, *Louis Couperus*, p.83.
17. Waarschijnlijk was dit het schip *L'Emirne*. Zie *Java-Bode* 20 april 1878.
18. Louis Couperus, *De Vonk*, p.6.
19. Edward P. de Groot, *Varen op de Oost. Incidenten, rampen en nostalgie op de vaart naar Indië*. Alkmaar, 1994, p.104-106.
20. Elisabeth had de overtocht tussen Nederland en Indië al twee keer eerder gemaakt. In Batavia geboren was zij in 1869 als eenjarig kind als met haar vader per zeilschip om Kaap de Goede Hoop naar Nederland gevaren. Tijdens Louis' eerste periode in Indië was Elisabeth ook in Batavia. Daar hadden ze elkaar pas echt leren kennen. Frédéric Bastet, *Louis Couperus*, p.75-77.
21. Louis Couperus, *Oostwaarts*, p.10.
22. Louis Couperus, *Waarde Heer Veen. Brieven van Louis Couperus aan zijn uitgever. dl. I (1890-1902)*. Ingeleid en van aantekeningen voorzien door F.L. Bastet. 's-Gravenhage, 1977. Couperus 1977, p. 167.
23. Louis Couperus, *Oostwaarts*, p.10-11.
24. Louis Couperus, *Oostwaarts*, p.22.
25. Louis Couperus, *Oostwaarts*, p.24.
26. Louis Couperus, *Oostwaarts*, p.28.
27. Louis Couperus, *Oostwaarts*, p.29.
28. Louis Couperus, *Oostwaarts*, p.29.
29. Olf Praamstra, 'Het vijandige Indië van Louis Couperus'. In: *Indische Letteren*. 2014, p.25, 29.
30. Mijn dank gaat uit naar Lodewijk Palm. Hij stelde mij een kopie van de passagierslijst ter beschikking. Zijn grootouders en moeder, die Plomp heetten, maakten de reis met het echtpaar Couperus naar Nederland. Naar verluidt hebben zij aan boord contact met elkaar gehad.
31. Frédéric Bastet, *Louis Couperus*, p.642-645.
32. Frédéric Bastet, *Louis Couperus*, p.679-681.

‘O, Japan! O, de Japanners...!’

In 1922 reisde Couperus door Japan; zijn reisbrieven zijn gebundeld onder de titel *Nippon*, en hij schreef na zijn reis een bundel Japanse sprookjes en legenden getiteld *Het Snoer der Ontferming*, onlangs opnieuw bezorgd door H.T.M. van Vliet. Met beide boeken in de hand reisde voordrachtskunstenaar en redacteur van *Arabesken* Simon Mulder hem bijna honderd jaar later na, ter gelegenheid van zijn optreden in de Nederlandse Ambassade in Tokyo in december 2018. Hij leidt ons door het Japan dat Couperus hoopte te vinden, het Japan dat Couperus daadwerkelijk vond en het Japan van nu.

Door Simon Mulder

De Yomei-poort
in het Toshugu-
heiligdom te Nikko,
toegang tot het
grafcomplex van de
shogun Ieyasu. Bron:
wikimapia.org.

Couperus' conclusie over zijn reis was, reeds halverwege, de volgende: 'dit land, dit volk is een teleurstelling voor iedereen, die hier reist, hier verblijft, hier woont.'¹ Deze teleurstelling ondervond Couperus niet alleen door het feit dat hij tijdens zijn reis in Japan tot tweemaal toe – en de tweede keer zeven weken lang – ziek was, of door de inwoners, die hij als 'simiësk'² van uiterlijk, van wie hij de taal als 'schraperig

met vele keelgeluiden³, de *kimono* als 'slordig'⁴ betitelde. Hij was op zoek naar het authentieke oude Japan, niet naar het moderne, geïndustrialiseerde en verwesterde land dat hij aantrof. De inleiding van de prachtige nieuwe geïllustreerde uitgave van *Het Snoer der ontferming* maakt duidelijk dat zijn lectuur van enthousiaste Engelse reisgidsen en catalogi van oude Japanse kunst zijn fantasie hadden aangewakkerd en hem niet hadden voorbereid op het Japan van 1922. Het is tekenend dat er voornamelijk twee plaatsen waren die hij wél kon waarderen: een necropool en het niet meer bewoonde paleis van de *shogun*, de militaire machthebbers van voor de omwenteling van 1868.

'De herhaalde gil der toeristen'

Nikko, de plaats met de tempelcomplexen en mausolea ter nagedachtenis aan de *shoguns* Ieyasu en zijn kleinzoon Iemitsu, bereikte Couperus met een treinrit vanuit Tokyo naar 'Utsunomiya', waarop hij met de auto verder moest 'tuffen'. Tegenwoordig brengt een speciale treinlijn de toerist vanuit Utsunomiya naar treinstation Nikko, vanwaar het een klim of busrit is naar de heiligdommen en tempels. Het eerste wat Couperus vanuit de auto zag (de nieuwe editie van *Het Snoer der Ontferming* vermeldt abusievelijk dat dat vanuit de trein geweest is, maar die reed toen nog niet en rijdt er ook nu niet langs) was de beroemde roodgelakte brug, die alleen de *shogun* mocht oversteken wanneer hij eerbewijs bracht aan zijn voorouders; deze was 'uiteraard' gesloten voor toeristen. Tegenwoordig is de brug, compleet met Shinto-altaartje, toegankelijk tegen betaling van een betrekkelijk hoog bedrag, en buiten openingstijden bewaakt met camera's, opdat niemand haar ontheilige. Boven de brug is nog net Hotel Kanaya te ontwaren; de plaats waar Couperus waarschijnlijk heeft overnacht⁵. Het is inmiddels een hotel dat ten onder gaat aan zijn eigen deftigheid; het geeft een licht onttakelde indruk, maar behoudt de sfeer van oude chic, met veel te veel personeel, en een luxe maar desolate dinerzaal met hier en daar afbladderende verf. Couperus moet het hotel op zijn hoogtepunt beleefd hebben. 's Nachts hoorde hij er de enorme klok van waarschijnlijk Rinno-ji, de grote boeddhistische tempel in het complex, dat om de hoek van het op een heuvel gelegen hotel te vinden is. Deze heiligdommen en tempels zijn precies zoals Couperus ze beschrijft. Nikko bezoeken is trappen lopen: veel trappen, veel poorten; kleurige, met prachtig houtwerk versierde poorten en gebouwen, verspreid over de heuvel. Samen met de enorme, naar de hemel reikende ceders en de enorme oppervlakte van het terrein geeft de necropool een gewijde, serene indruk. Bij het heiligdommencomplex op weg naar het mausoleum van de *shogun* Iemitsu waren we vrijwel alleen - 's morgens vroeg in de winter zijn er vrijwel geen toeristen - en konden we rustig Couperus' beschrijving erbij pakken, die, zelfs inclusief de volgorde waarop in de hal bij het mausoleum de historische geschenken van verschillende naties aan de *shogun* staan, nog steeds klopt.

Hier maakt Couperus echter een fout in de volgorde: alvorens, en niet nadat, men onder de prachtige, witte Yomei-poort doorgaat, vindt men ter linkerzijde de Honchi-do (abusievelijk Honji-do) ook wel gekend als Yakushi-do oftewel 'des Genezenden Boeddha's hal,' alwaar een indrukwekkende, impressionistisch aandoende plafondschildering van een draak. Als men roept, heet de draak terug te gillen. Couperus vertelt ons: 'de herhaalde gil der toeristen – waarvan velen Japanners zijn – iedere Japanner gaat gewetensvol zijn land door en door bezoeken – is echter weinig wijdingsvol.'⁶ De voorpret om in dit beheerste land en op deze gewijde plek eens flink te mogen gillen, werd helaas niet ingelost: tegenwoordig, werden we geïnstrueerd, ging het anders. Monniken geven door het tegen elkaar aan klappen van houtblokken een demonstratie, waaruit blijkt dat

De plafondschildering van de gillende draak in Honjido ('des genezenden Boeddha's hal') in het Toshogu-heiligdom te Nikko. Bron: matthewswanston25.com.

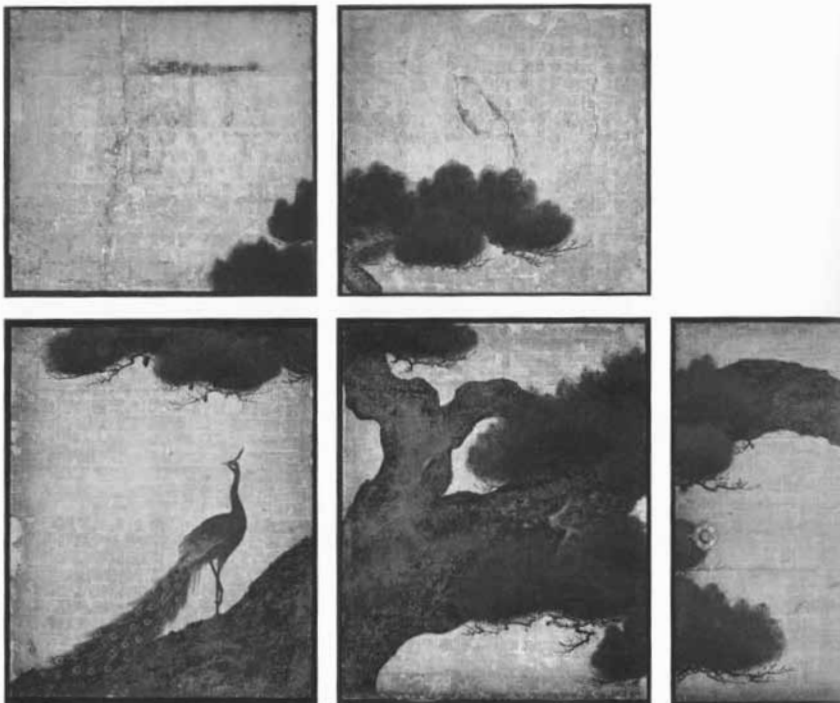
de draak alleen gilt op één specifieke plek in de hal, namelijk recht onder zijn opengeperde bek. Inderdaad blijkt er nauwelijks gegalm op te treden wanneer de monnik elders staat, maar op die ene vierkante meter is de weergalming indrukwekkend. Eenmaal buiten, en verlost van de betoverende omgeving van een boeddhistische tempel, ontstond er enige argwaan: stond er niet een zeer grote metalen vaas op de tafel naast de monnik, op de plek waar de draak wél heette terug te schreeuwen?

Stekelkwastbladeren en pluimkwastloovering

Het tweede hoogtepunt uit Couperus' reis was de oude keizerstad Kyoto, en dan meer bepaald het Nijo, het grote paleis van de *shogun*. Op slofjes trad hij door de zalen van dit prachtige verblijf, dat strategisch in de buurt van dat van de keizer geplaatst was. De *fusuma*, of schuifwanden, kon men niet, zoals in Couperus' tijd, in het gebouw zelf zien, maar gelukkig was er een aparte tentoonstelling van deze in *Nippon* prachtig beschreven, met bladgoud en schilderijen versierde wanden. Toevallig behelsde deze tentoonstelling de door Couperus beschreven *fusuma* van de hand van de schilder Kano Tanyu, die schitterende pauwen en pijnbomen, opvallend in hun gestileerde levendigheid, bevatten.

Couperus' beschrijving van de pijnbomen is bijzonder treffend:

Soms is er over de breede, gouden wand, vrij lang, slechts één enkele ceder of esch geschilderd, wonderlijk evocatief [...] Niets dan één boom, die de geheele zaal decoreert. Geen meubels. [...] De geheele zaal lijkt alleen te bestaan om dien eenen machtig geschilderden esch of ceder. De dikke stam is massief op het ijle gouden fond, de zware takken wringen zich naar omhoog en ter zijde; de stekelkwast-

Fusuma met pijnbomen en pauwen door Kano Tanyu voor het Nijo. Bron: A Guide the Murals of Nijo-jo Castle's Ninomaru-goten Palace.

bladeren pluimen fijner en fijner uit; de pijnappelen stippelen in den groenen nacht van het loover. Op de zijwanden herhaalt zich het motief, kleiner, verminderd in lijn, toon en kleur; enkele takken nog slechts, ook boven de deuren enkele twijgen, een laatste pluimkwastloovering, de allerlaatste appel stippelt er zijn donker vlakje aan het allerlaatste twijgje. Het is Kanō-Tan-Yu, de beroemde, die de schepper is dezer boomen.⁷

Couperus toont zich in dit laatste proza een woordkunstenaar van fin de siècle-allure, die, hoewel verdwaald in de twintigste eeuw en in Japan, zijn blik en scherpe pen nog allerm minst heeft verloren. Aangezien de tentoonstelling bestaat uit één grote ruimte vol twee rijen hoge *fusuma* achter glas, maakte het geheel een verpletterende indruk. Als het hele Nijo er vroeger zo uit had gezien, was het inderdaad een toverpaleis geweest.

'O, Japan! O, de Japanners...!'

Tijdens zijn herstel van een wekenlange ziekte verblijft hij in het Fujiya-hotel in Hakone, nabij de Fuji-berg. Daar sterkt hij gedurende een flinke periode aan en vermaakt zich opperbest, onder andere met het voederen van de karpers in de prachtige tuinen van het hotel:

wij voederen de karpers. Wat zijn zij gulzig! Is het eigenlijk wel noodig? Zulke dikke, gulzige siervisschen – ge denkt toch niet dat ze op de table-d'hôte verschijnen? – te voeden met hompen brood? Kleine kruimels te geven is niet interessant! Groote hompen is interessanter. Dan vechten de sterke karpers, de tegen-den-stroom-op-zwimmers, om het brood, bijten te zamen er stukken van af, springen van agitatie hoog op uit het water, maken een geplas van belang.⁸

Tegenwoordig zijn, onder andere in de tuinen van het Nijo – zeer Japans – automaten waarin karpervoer beschikbaar is. We hebben inderdaad ervaren hoe de beesten zich verdringen om bij het voer te komen! Helaas zijn Couperus óók de karpers opnieuw... een deceptie: 'Zijn zij nu eigenlijk wel mooi? Zij zijn te stoer van vorm, te opdringerig, lang niet fijn, deze karpers, die niets te doen hebben dan hun juweelen kleuren te doen schitteren in de zon.'⁹

In Tokyo – 'Tokio is niet anders dan wat onze vriend ons schreef: een gat. Maar een immens gat met onoverzienbare afstanden.'¹⁰ – geeft Couperus het geheel op. Dat hij mocht logeren in de zeer prettige residentie van de ambassadeur, en ongetwijfeld werd ontvangen in de zaal waar ik heb opgetreden, heeft niet gebaat: 'Laat mij het nu maar ronduit bekennen: ik heb sedert korten tijd prachtige dingen gezien in Japan maar... ik ben niet meer enthousiast. Het spijt mij. Ik ben het gaarne. Maar het is mij hier onmogelijk. [...] En als ik andere 'foreigners' ontmoet, Engelschen of Hollanders, dan hoor ik, een beetje verbaasd, van hen hetzelfde wat ik nog onuitgesproken dacht: O, Japan! O, de Japanners...!'¹¹ Dit nu was juist het kernpunt van Couperus' reisbrieven: 'Ik ben gaarne enthousiast; ik zou mijn enthousiasme niet gaarne missen.'¹² Het enthousiasme gaf hem kracht tegen het dagelijks leed. Zou Couperus dan inderdaad met het langzamerhand verdwijnen van zijn enthousiasme ook minder weerstand tegen zijn opkomende ziekte gehad hebben?

Couperus' kritiek op het moderne Japan en de volgens hem sfeerloze hoofdstad is nu, en was toen al, geheel niet terecht. Hij moet de verkeerde dingen gezien hebben,

er te snel langs geweest zijn gegaan en niet lang genoeg gebleven zo meent de in de inleiding van de nieuwe editie van het *Snoer der Ontferming* aangehaalde Henriette Holst-Hendrix: 'Wie niet als commis-voyageur in wereldreis-causerieën deze landen bezoekt, maar iets van het volk wil begrijpen, wel, die late boekjes van Hearn en ook van prof. Hara desnoods ongelezen en die kome zonder gids of automobiel eens drie volle weken in Tokyo.'¹³

'Amida, wie zijt gij?'

De doorlopende lijnen in *Nippon* en *Het Snoer der Ontferming* lijken me de eigenschappen van drie godheden: het erbarmen van Amida, de kinderlijke goedheid van Jizo en de bezetenheid door de vossen van Inari. Ook tijdens mijn reis was dat een steeds terugkerend thema; de boeddhistische tempels hadden vaak een hal voor Amida, Jizo-heiligdommetjes of rijen Jizo-beeldjes stonden vaak op tempelterreinen naast de hoofdhal en de Inari-heiligdommen waren overal te vinden, te herkennen aan hun roodgebefde stenen of porseleinen vossenwachters.

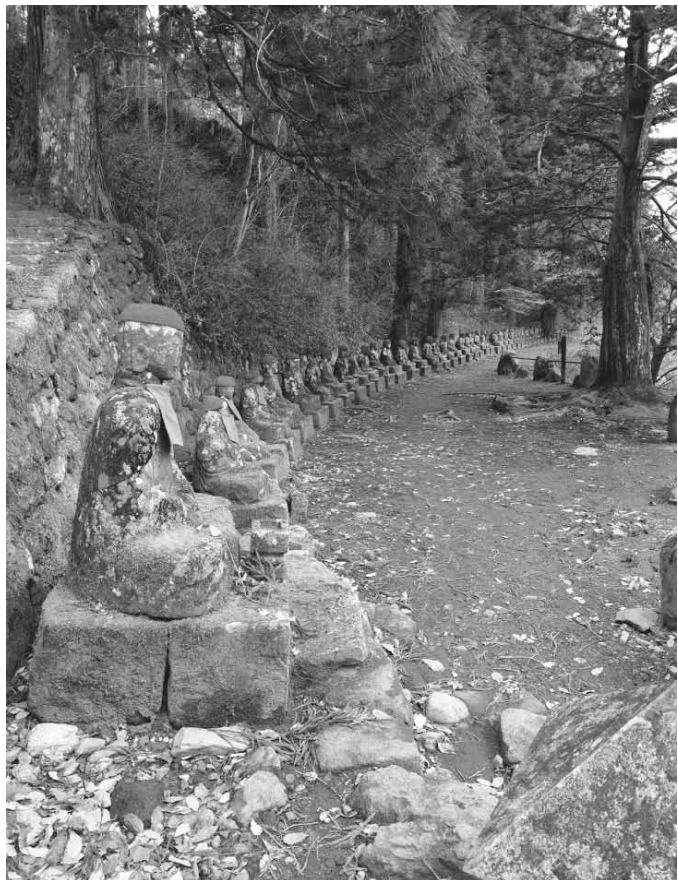
Couperus wil nogal eens mopperen op wat hij tegenkomt in Japan; de eeuwige herhaling van telkens dezelfde tempelarchitectuur zou de toerist uiteindelijk gaan vervelen. Een belangrijke uitzondering is Chion-In in Kyoto; in deze tempel maakte Couperus voor het eerst kennis met de boeddhistische godheid Amida. De verdragende stem van een gebeden zingende en een grote bel luidende monnik komt ons tegemoet.

We betreden de trappen en bevinden ons in een grote cederhouten zaal met *tatami*-matten. De schoenen buiten gelaten knielen we voor het gouden Amida-beeld, omringd door gouden lotusbloemen, gouden lampen, gouden kamerschermen, wierook en kaarsen. Een sublieme ervaring. We begrijpen dat Amida in al zijn vormen Couperus moet zijn bijgebleven, en zelfs zijn toevlucht in slechte tijden zou worden, waarover later meer.

'Ik ben Inari!'

Het eerste Shinto-heiligdom dat we, toevallig, tegenkwamen in het Ueno-park op weg naar het Nationaal Museum te Tokyo, was gewijd aan Inari, vruchtbaarheids-god die de rijstooft garandeert, en wiens boodschappers de vossen zijn.

*De rijen Jizo-beelden
langs de Daiga-rivier
in Nikko.
Foto: Mirte
Eggenkamp.*

Een van de bekendste *ukiyo*-e-kunstenaars, Ando Hiroshige, maakte een indringende prent van de traditionele vossensabbat met nieuwtjaar; het volksgeloof was dat de vossen op dat tijdstip zich verzamelden bij een boom in Oji, nu een voorstad van Tokyo, zich daar veranderden in mensen, en zich mengende in de menigte deelnemers aan de *hatsumode*, het traditionele eerste heiligdom- of tempelbezoek van het jaar. Op de prent worden zij vergezeld van dwaallichtjes, die 'vossevuur' genoemd worden; deze verschijnen wegens natuurlijke chemische reacties weleens boven moerassen waar methaan ontsnapt, maar werden door de boeren gezien als tekens van Inari. De prent is des te beklemmender, daar achter de grote groepen witte vossen met vlammetjes boven hun snuiten een aantal boerderijen te ontwaren is – en de legende is dat de vossen tussen nagel en vingervlees in mensen naar binnen kunnen glippen en hen bezitten.

Later, tijdens zijn ziekte, heeft Couperus gedacht dat hijzelf door een vos bezeten was. Daar dit verhaal uitgebreid in de vorige editie van *Arabesken* behandeld is, zal ik er niet al te lang bij stilstaan. Couperus zegt het zo:

Nu ik genezende ben en weêr voor een tafeltje mag zitten schrijven, nû, lezer, geloof ik, dat ik het u met schaamte bekennen moet: ik geloof, dat ik soms, in mijn koorts, dacht, dat ik door een vos was bezeten. Trouwens, zoo ik het niet ware, de pijnen waren alsof ik het was en 's nachts droomde ik van het dier en 's morgens werd ik met hem wakker: hij sliep dan nog onder mijn ribben, maar hield zijn tanden op de zelfde plaats geklemd in mijn ingewanden, zonder te rijten. Dàt deed hij, zoodra hij ontwaakte en hij kon ontwaken bij iedere beweging, die ik deed.¹⁴

Een van zijn beide verpleegsters, Araya-san, die Engels sprak, vertelde hem dat haar neef inderdaad eens door een vos bezeten was, hetgeen Couperus alleen verder bevestigde in zijn geloof. De pijnen worden zo erg dat hij om verlossing bidt tot Amida:

Toch, vreemd, als je zoo ziek bent, zóó een pijn lijdt... ga je bidden. Het is als een ongelukkig gebaar van een hulpeloos kind, dat om iets smeeken gaat. Ik betrap er mij zelve op, dat... zonder het te weten... ik bid; ik bid met gevouwen handen, en van pijn puilende oogen... tot een godheid, die ik niet voor mij zie. Maar de maan is zoo klaar en plotseling... zie ik... Amida. [...] Araya komt binnen. Ik word verzorgd als een kind. Ik dorst dien nacht niet zeggen, dat ik juist, in het exces van mijn pijnen, in koorts ijende misschien... tot Amida gebeden had... Ik schaamde mij... Zoo zijn wij.¹⁵

Dat Couperus meer een boeddhist was dan een shintoïst is te verklaren uit zijn Indische afkomst¹⁶ en op het gemak waarmee zijn versie van Amida met Christus vergeleken kan worden. Dat hij eerder troost vond bij het boeddhisme en bang was voor de shintoïstische godheid Inari verklaart dat ook. De *goena-goena*-achtige streken van de vossen van Inari zijn voor de met de Stille Kracht niet onbekende Couperus ongetwijfeld angstaanjagend herkenbaar geweest; bovendien blijkt uit Couperus' vroegere romans een sterke esoterische, om precies te zijn theosofische, tendens; en tenslotte maakt Van Gemenen duidelijk dat Couperus door zijn ervaringen met het indertijd populaire spiritisme beïnvloed was,¹⁷ en daarnaven ook nooit het christendom echt losgelaten had¹⁸. Door al deze factoren zal de angst voor geesten en bezetenheid des te groter moeten zijn geweest.

Het artikel van Siegfried Huigen in het Couperusnummer van 'Spiegel der Letteren' in 2013¹⁹ maakt duidelijk dat Couperus op deze wijze zijn leed heeft willen Japoniseren,

en wijst ons op de kritische recensie van Henri Borel, waarin die Couperus verwijt een verchristelijkte versie van Amida te hebben gegeven. Barmhartigheid is verder niet een eigenschap van Amida die Couperus in de literatuur tegen zou zijn gekomen; deze heeft hij er zelf, christelijkerwijze, op geprojecteerd.

Lenige 'rick-shaw'-mannen

Als laatste is er Jizo; in de sepulkerstad Nikko wilde Couperus na het bezichtigen van de overweldigende tempel- en heiligdommencomplexen, overprikkeld door zoveel grandeur, iets fijners opzoeken, iets minder groots; zijn lenige 'rick-shaw'-mannen brachten hem op zijn verzoek naar een bijzondere plek. Op een klein halfuur loopafstand vanaf de necropool, net buiten het stadje, langs de kolkende Daiya-rivier, rijen zich honderden en honderden beelden van de boeddhistische godheid Jizo, beschermer van kinderen en reizigers, uitkijkend over het water. De godheid speelt een grote rol in het *Snoer der Ontferming*; Couperus toont zich in *Nippon* zichtbaar ontroerd door zijn barmhartigheid en medelijden, en laat Jizo in enkele verhalen opdraven om deze aan de hoofdpersonen genade te doen bieden. Hoezeer ook geërodeerd door weer en wind – van sommige is niet meer dan een stomp over – zijn de beeldjes, klaarblijkelijk toch door buurtbewoners of geestelijken onderhouden en vereerd, gekleed met een rood mutsje en rood befje. Het was een magische belevenis om langs deze beeldenrijen te wandelen; waar het in het heiligdommencomplex inmiddels volliep met toeristen, was het hier geheel verlaten. Couperus legde om bescherming van deze *bosatsu* te verkrijgen, een steentje in de schoot van één van de beelden, hetgeen wij uiteraard navolgden. Zo ver van de grote stad – we waren hiervoor in Tokyo geweest – in de rust van natuur en nauwelijks meer Boeddhistisch overkomende natuurgodsdienst, overvalt ons de vraag wat Couperus nu zocht in Japan.

Orientalistisch ongemak

Waar verlangde Couperus nu precies naar? Een chimère? Japan was niet het enige land dat Couperus teleurstelde wegens te hoog opgeschroefde verwachtingen uit een romantisch verleden; ook zijn verblijf in Parijs in zijn jonge jaren en zijn reizen naar Spanje²⁰ en Griekenland²¹, bijvoorbeeld, waren uiteindelijk een deceptie. Huigen maakt de achtergrond hiervan duidelijk: het verlangen naar een nog niet door Westerse vooruitgang aangetaste vreemde cultuur zorgde voor afkeer van alles wat niet binnen zijn opvatting van een onveranderlijke, premoderne Oriënt paste. Couperus vond tijdens zijn Algerijnse reis al dat de 'gefranseerde' Algerijnen een anomalie waren; zijn voorkeur ging uit naar de traditionele inwoners.²² Couperus had zijn eigen teleurstelling al vooraf noodzakelijk, of in zijn eigen woorden: noodlottig gemaakt. Ook de manier waarop hij reisde was nieuw: het gebruik van de automobiel om zich snel van plaats naar plaats te vervoeren zorgt voor afstandelijke en vlietende observaties. Dit sluit zeer aan bij de kritiek van Henriette Holst-Hendrix in haar reactie op Couperus' mening over Tokyo: 'Hij ziet zoo vanuit zijn auto iets van de stad en – zijn indruk is gevormd'²³ Dan is nog het feit dat hij nooit direct betrokken was bij de lokale bevolking, daar hij zich uitsluitend liet gidsen²⁴, en daar hij in Japan ook taal noch schrift beheerste, werd het moderne Japan des te ongrijpbaarder voor Couperus.

In navolging van Barthes' concept van *italianité*²⁵ kunnen we spreken van een *japonité*: in de cultuur levende clichés, gemakkelijk opgeroepen door bepaalde onderdelen in beeld- en taalgebruik, leiden tot een hopeloze zoektocht naar een fantasieversie van het

Het gouden beeld van Amida in de Chion-In te Kyoto. Bron: Alamy.

authentieke Japan. Dit in het westen nog steeds enigermate levende fantasiebeeld van Japan als het land van tempels, *geisha*, *samurai* en Shinto-heiligdommen, dat nog immer tot allerlei uitingen in de populaire cultuur leidt, kan worden weggezet als oriëntalisme in de trant van Saïd, of zelfs als culturele appropriatie.

Wij leven sinds Saïds *Orientalism*²⁶ met een ongemak als het om deze onderwerpen gaat. Maar de Japanners vinden het niet erg en omarmen, incorporeren zelfs Westerse cultuuruitingen in het bestaande Japanse systeem, waarbij Westerse referenties verloren gaan. Je zou de Japanner cultureel opportunistisch kunnen noemen. In zekere zin, bijvoorbeeld, heeft Japan de Westerse keuken omarmd, maar deze dermate aan de lokale voorkeuren aangepast dat deze ons nog steeds vreemd voorkomt. Kerst vieren jeugdige stadsbewoners met een luxe maaltijd bij Kentucky Fried Chicken, die je lang van tevoren moet reserveren, daar deze anders uitverkocht is. Het gaat zo ver dat het geïmporteerde Westerse cultuurgood zijn betekenis geheel verloren lijkt te hebben: *anime*-series bevatten personages die Griekse mythologische namen dragen, maar die geheel losgezongen zijn van de Griekse mythologie. En op de toiletten in één van de uitgestrekte ondergrondse winkelcentra in Kyoto, die uitgestrekte stad waar veel belangrijke cultuurhistorische gebouwen als tempels, heiligdommen en paleizen te vinden zijn, draait men contextloos Debussy.

Couperus dreef deze overname van Westerse uitingsvormen tot de volgende, in hedendaagse termen toch wel erg racistische passage:

Als gij de deftige Japanners ziet in gekleede jassen en hoge hoeden, waarop zij dol zijn en die zij potsierlijk dragen, zijn zij precies aangekleede apen. Het zou kinderachtig zijn, dit woord te gebruiken als een schimpwoord, maar het feit is zoo treffend, dat niemand het ontkennen zal. Zij zijn de simiëske nabootsers.²⁷

Uit de botsing tussen de moderne Westerse en klassieke Japanse culturen ontstaat wat je, als je kwaad wilt, een neurotisch aandoende vervorming van klassieke Japanse tradities zou kunnen noemen. Er is bijvoorbeeld het *Maid Café*, cafés te vinden in alle grote steden waar men door in traditionele Westerse kleding gestoken schattige dienstmeisjes op schattige wijze schattige gerechten geserveerd krijgt. Dit heeft op populaire wijze veel weg van de klassieke *geisha*: jonge vrouwen gekleed in traditionele kleding bieden dans, conversatie, spelletjes, drank en spijs. Eisenhower heeft tijdens de bezetting van Japan na de Tweede Wereldoorlog gezegd dat de Japanners mentaal niet ouder zijn dan twaalf. De botsing van Oost en West lijkt een culturele infantilisering, een fascinatie voor het kinderlijke en schattige voort te hebben gebracht. De moderne Japanse cultuur, waarin ook volwassenen volledig opgaan in de fascinatie voor alles wat *kawaii* (schattig) is, schijnt in schrille tegenstelling te staan tot het strikte, klassieke Japan. In die zin zou ik het eens zijn met Couperus' oordeel dat de Westerse cultuur geen goede invloed op de Japanner heeft. Maar het is denk ik nog anders: deze verering was er al en is een aan Westerse invloed voorafgaande behoefte. Ik zal hier samenvatten wat een deskundige van *Japanology*, een Japans televisieprogramma in het Engels over Japankunde voor buitenlanders, erover te zeggen had. Ongeveer elk bedrijf, elke streek en elke stad heeft zijn eigen *kawaii* mascotte: een grappig of lief poppetje dat het personaliseert. Wellicht is de verklaring voor ons zo kinderlijk aandoende dingen dat deze overal voorkomende *kawaii* poppetjes iets te maken hebben met de inheemse godsdienst van Japan, het shintoïsme, dat sterke trekken van animisme en voorouderverering heeft. Alles leeft in de

traditionele Japanse cultuur; de Japanner voelt zich prettig bij het idee dat dat ook geldt voor moderne instituties als een veerpontmaatschappij of het provinciebestuur.²⁸ Zo is door het Westerse vernis weg te krabben gemakkelijk het oude Japan terug te vinden. Hiermee sluit ik me geheel aan bij de bevindingen van Ellen Forrest, die het land vrijwel gelijktijdig met Couperus bezocht, en wier reisbrieven zijn genoemd door Ivo Smits in het vorige nummer van *Arabesken*²⁹.

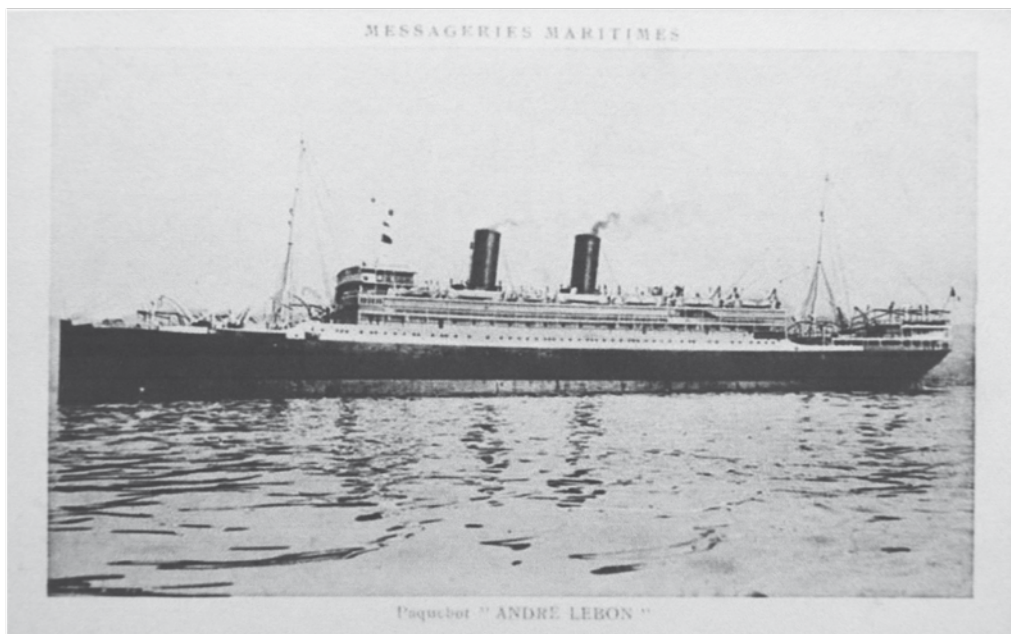
De Shiba-tempels in het centrum van Tokyo kwamen Couperus maar slecht bijgehouden en niet meer indrukwekkend voor. Dat waren ze tijdens mijn laatste dagen Japan niet: voor Nieuwjaar waren ze geheel versierd en vol Japanse toeristen die er hun *hatsumode*, het eerste tempelbezoek van het jaar, kwamen doen, het verguldsel stralend in de grote hal waar enorme rechthoekige opvangbakken voor munten van de aanbiddende bezoekers stonden. Men gooit massaal zijn amuletten van het oude jaar weg, koopt nieuwe voor dit Jaar van het Zwijn, baadt in de kringelende wierook voor de tempels – de as wordt met emmers tegelijk verwijderd – en geniet warme sake of *yakitori*, kip op een spiesje. De rijen en rijen Jizo-beelden zijn alle voorzien van papieren molentjes en nieuwe beffes en mutsjes. In de Amida-gebedshal zingen de monniken in feestgewaad onder luid getrommel op de *taiko* hun monotone gebeden in aanwezigheid van een volle zaal knielende gelovigen. Achter de hal staat onverbiddelijk gesloten de patineuze poort die leidt naar de graven van de *shoguns*, gelijkend op de bronzen poort in Nikko, die leidt naar het grafmonument van Ieyasu. Sommige bezoekers zijn prachtig uitgedost in *kimono*.

Een medewerker van de ambassade zei mij op de dag van mijn aankomst, net na mijn optreden: 'Japan is binnen Azië het meest oorspronkelijk gebleven land.' Opeens leek het hier bij de Shiba-tempels of, in deze oase tussen de wolkenkrabbers en de schreeuwelijke reclameborden, onder de verwesterde oppervlakte, contra Couperus, niet een hybride cultuur schuilgaat, maar het oude Japan zich eenvoudigweg, onverwacht, zonder het te hebben gezocht, onverborgen aan ons voordeed. 🍡

Noten

1. Louis Couperus, *Nippon, Volledige Werken Louis Couperus deel 48*, p.101.
2. Louis Couperus, *Nippon*, p.99.
3. Louis Couperus, *Nippon*, p.47.
4. Louis Couperus, *Nippon*, p.32.
5. De vertaler van *Nippon* naar het Japans, Yumiko Kunimori, die ik bij dezen wil danken voor haar kritische lezing van dit artikel, wees mij op de beroemde foto waarin Couperus en Elisabeth in een rickshaw zitten. Op hun parasols die zij vasthouden staat 'Nikko Hotel', dus er is ook een kans dat ze daar hebben gelogeerd.
6. Louis Couperus, *Nippon*, p.173.
7. Louis Couperus, *Nippon*, p.71-72.
8. Louis Couperus, *Nippon*, p.122.
9. *loc. cit.*
10. Louis Couperus, *Nippon*, p.151.
- 11.. Louis Couperus, *Nippon*, p.63.
12. Louis Couperus, *Nippon*, p.41; Rémon van Gemeren, *Couperus: Een leven*. Amsterdam, 2016, p.236.
13. Louis Couperus, (ed. H.T.M. van Vliet), *Het Snoer der Ontferming*. Amsterdam, 2018, p.34-35.
14. Louis Couperus, *Nippon*, p.90.
15. Louis Couperus, *Nippon*, p.95.
16. Frédéric Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*. Amsterdam, 1987, p.290-291.

17. Rémon van Gemeren, *Couperus: Een leven*, p.324.
18. Rémon van Gemeren, *Couperus: Een leven*, p.374.
19. Siegfried Huigen, 'Louis Couperus en de globalisering. De reizen naar Noord-Afrika en Azië', in: *Spiegel van de Neerlandistiek* 55/3, 2013, p.318-319.
20. Rémon van Gemeren, *Couperus: Een leven*, p.589.
21. Rémon van Gemeren, *Couperus: Een leven*, p.241.
22. Siegfried Huigen, 'Louis Couperus en de globalisering. De reizen naar Noord-Afrika en Azië', p.309.
23. Louis Couperus, *Het Snoer der Ontferming*, p.34.
24. Siegfried Huigen, 'Louis Couperus en de globalisering. De reizen naar Noord-Afrika en Azië', p.302-303.
25. Roland Barthes, 'Rhétorique de l'image', *Communications* 1964/4, p.40-51.
26. Edward W. Saïd, *Orientalism*. New York, 1978.
27. Louis Couperus, *Nippon*, p.99.
28. Een mooie samenvatting van Couperus' eigen neiging tot animisme is te vinden bij Rémon van Gemeren, *Couperus: Een leven*, p.748.
29. Ivo Smits, 'In Nippons schaduw', in: *Arabesken* 52, december 2018, p.7.

LOUIS COUPERUS OVER EEN FRANSE MAILBOOT

‘Het blauwe bloemetje’

Aan het einde van zijn rondreis door Japan verbleef Couperus enkele dagen in de havenstad Yokohama. Van daaruit nam hij begin augustus 1922 de Franse mailboot ‘André Lebon’ naar Singapore. Daar zou hij overstappen op de ‘Johan de Witt’ voor de terugreis naar Nederland. In zijn laatste reisbrief vanuit Japan besteedde Couperus nauwelijks aandacht aan de Franse mailboot, maar oorspronkelijk was hij dit wel van plan. Op de achterkant van de bladen 19 en 22 van het handschrift van *Het snoer der ontferming* staat een door Couperus met potlood geschreven en daardoor moeilijk leesbare tekst die gaat over de ‘André Lebon’. Waarschijnlijk vond de auteur hem achteraf niet geschikt voor zijn reisbrief in de *Haagsche Post*. Deze onbekende tekst van Couperus wordt hier voor het eerst gepubliceerd.¹

Door H.T.M. van Vliet

Dit is alles maar een aanloopje om te komen op de Fransche mail,² die ons zoû brengen naar Singapore, waar wij den Johan de Witt – het nederlandsche schip met den vaderlandschen naam – zouden afwachten. De Fransche mail en dan Singapore! Kijk, ik ben altijd mezelf gebleven en heb steeds nog eenige illuzies bewaard, blauwe bloemetjes in mijn langzaam verdorrende ziel. Van de Fransche mail had ik zulke goede souvenirs. Ik hou zoo veel van de Franschen. Ik praat zoo gaarne Fransch: het is mijn beste taal. De Fransche keuken is zoo fijn. In één woord, alles

wat Fransch is...! En dan zoû ik, in Singapore, die welvarende Engelsche handelsstad, in een goed hôtel³ – ik herinnerde mij van een goed hôtel van twintig jaren geleden – een paar weken wachten op onze Johan, en er wat werken en er te [sic] bekomen van de tyfonen, die zeker in de maand Augustus ons deel zouden zijn in de Chineesche Zee. De André Lebon, de Fransche Mail, het blauwe bloemetje in mijn ziel! 22.000 ton, de André Lebon, het grootste schip van de Messageriers. Daar ik nog ziek was van mijn groote nederlaag, arme generalissimus, permitteerden wij ons een luxehut.⁴ Ik mocht luxe-hutten nemen. Ik was in een luxe-hut als veldtocht legering. Maar waarom – wij zagen het op het plan van de boot, was die luxe-hut met drie andere gebouwd op een tusschendeck, ge weet wel zoo een dek, geschoven in een groot schip tusschen boven of opperdeck en keukendeck?

Er was geen antwoord op. Toen wij aan boord gingen, waren er wel duizend vragen. En die vragen gingen in deceptie op. Een lange, benauwde, vuile gang met ersatz tichels, die nimmer schenen geboend, voerde, zeide een steward, naar mijn luxe-hut. 'U vergist u zeker, monsieur,' meende ik te mogen weêrstreven: monsieur is tegenwoordig iedereen. Neen, hij vergiste zich niet; hij bracht ons in onze luxehut. Er waren er vier in dit zelfde genre geconstrueerd.

O scheepsbouwmeester, o navale architect van luxehutten op de Fransche mail, ik ben stupéfait geweest over de vreemde gedachtecronkelingen, die in uw bouwkunstig brein moeten zijn omgegaan. Ge hadt een geniale ingeving alles voor keukens, was en [xxx] voor drie klassen te arrangeeren – luchtig en ruim op het diepste dek – op pont A. Keukenlucht vermeedt ge alzoo in hutten en salons. Een lift bracht ons in een ommezien naar lunch en diner. Maar waarom mijn luxehut, waarvoor ik een derde persoon bij betaalde, te bouwen, o, scheepsarchitect, [+ niet?] nog wel op pont B, maar op pont C?? midden tusschen al de benauwdheid van een scheepshuishouden van honderde mensen. Te bouwen zoo, dat ik [+ me] tusschen badkamer en W.C. moest wringen door een miniscul gangetje om eindelijk mijn luxehut, die niets van lucht had dan twee patrijspootjes, te bereiken. Mijn liefde voor de Fransche Mail is geduldig. Ik heb [+ me] geschikt in mijn luxehut drie weken lang tevreden tusschen gordijnen, een W.C., die niet of zelden functioneerde en een bad zoo gesurchoffeerd,⁵ dat het als een chauffage-central was. (Augustus, Chineesche Zee) Maar nu ens [sic] rechtvaardig zijn: "weelde" was het zoetwaterbad, en dat bad op de Hollandsche mail is zout. En de fijne keuken! 🍷

Noten

1. Het handschrift van *Het snoer der ontferming* bevindt zich in het Literatuurmuseum te Den Haag (sig. C383 H.1).
2. De 'André Lebon' was een passagiersschip van de Franse rederij Compagnie des Messageries Maritimes. Het werd in 1914 gebouwd op een werf in La Ciotat (Zuid-Frankrijk). Op het schip was plaats voor 200 passagiers in de eerste klas, 184 in de tweede, 109 in de derde en 564 op het tussendeck. In de Eerste Wereldoorlog werd het gebruikt voor troepentransport en als hospitaalschip. Daarna werd het ingezet in het Verre Oosten waar het een geregelde dienst onderhield tussen Yokohama en Singapore (Eric Giuly e.a., *Association French lines. Shipping Lines: History and Heritage*. Le Havre 2012. Zie ook: www.messageries-maritimes.org).
3. Couperus logeerde in 'The Europe Hotel' aan de St. Andrew's Road (vgl. Louis Couperus, *De correspondentie*. Ed. H.T.M. van Vliet. Amsterdam 2013. 2 dln. Dl. 1, p.933).
4. In zijn laatste brief uit Japan beschreef Couperus zijn reis 'als een veldtocht' met zichzelf in de rol van een 'generalissimus', die een gevoelige nederlaag had geleden (Louis Couperus, *Nippon*. Ed. H.T.M. van Vliet e.a. Amsterdam/Antwerpen 1992. Volledige Werken Louis Couperus deel 48, p.213-214).
5. 'gesurchoffeerd': 'oververhit'.

Bewondering, afgunst, afschuw

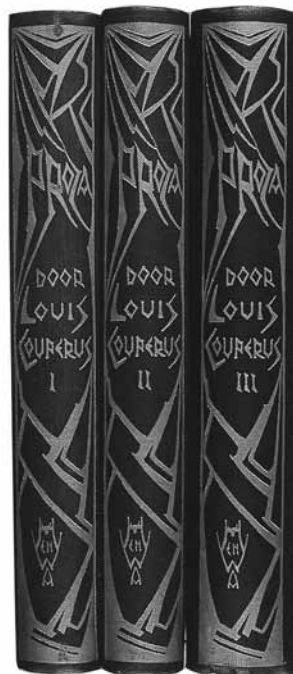
De drie delen *Proza*, postuum verschenen in 1923-1925, vormen het laatste boek in Couperus' oeuvre waarvan de ontvangst nog niet is bestudeerd. De recensies bieden een aardige staalkaart van wat de critici over het werk van Couperus hebben geschreven. Ondanks de ruimhartige bewondering maakt dat inhoudelijk niet veel indruk, maar interessant is het wel.

Door Rémon van Gemeren

Van eerbied voor de overleden auteur, zoals die bij vooral Oostwaarts geregeld klonk, was weinig meer te merken – de dood van Couperus was bezonken. Hierdoor zou men zich weer meer op het werk kunnen richten, maar de enorme variëteit in de bundels, waarin zowat alle genres van Couperus door elkaar lopen, heeft merkbaar voor belemmeringen gezorgd.

Eerst enige positieve reacties. J. de Hon van *Het Getij* vond Couperus 'een fijn en geestig verteller', die in de eerste bundel 'al zijn kracht en verscheidenheid' tentoon-spreidde. Ook al was dit 'bijwerk', elk verhaal had zijn eigen 'distinctie en charme'.¹ Zijn mederedacteur S. Jansen was bij het tweede deel opgetogen over de 'ranke en dartele geestigheid' in dit 'blij en levend boek'. Een halve herhaling: 'Alles heeft een heel eigen charme, is fijntjes, scherp, interessant'.² De veelzijdigheid had de criticus van *Nederland* zelfs overrompeld. Het meest enthousiast was hij over 'De hogere onbewustheid', vooral omdat hij niet wist dat Couperus de dagboekvorm 'zoo meesterlijk beheerschte'.³

Frits Lapidoth betreurde het in *De Nieuwe Courant* dat de verhalen niet gedateerd waren. Over de kwaliteit ervan had hij niets te klagen: Couperus bewees zich maar weer eens als 'een der allergrootste schrijvers die de Nederlandsche taal hebben verrijkt'. Hoe vreemd eigenlijk dat men hem nooit een eredoctoraat had aangeboden! 'Hij, die door zoovelen voor een gemakkelijk schrijvend romancier werd gehouden, een beetje fatterig en decadent, een tikje genotzuchtig ook wel, heeft met zeer zeldzamen ijver en onovertroffen geestkracht gewerkt'. En dat leverde van alles op, van levendige schetsjes tot boeiende 'lessen' over oude meesters en culturen, van autobiografische verhalen met 'zachte ironie' tot dramatische verhalen als 'De binocle'.⁴ Toen ook de twee andere delen waren verschenen, zag Lapidoth van Couperus 'het universele van zijn kennis, van zijn belangstelling, van zijn gevoel en zijn smaak'. De bundels gaven meer inzicht in zijn 'aesthetiek, wereldbeschouwing, intelligentie'.⁵

Couperus was toch meer dan een dilettant, gezien zijn enorme ijver om zich in zoveel verschillende onderwerpen te verdiepen.

Volgens de jonge neerlandicus Jacob Haantjes, die recenseerde voor *Opwaartsche wegen*, boden de drie bundels echter juist geen nieuwe kijk op de persoonlijkheid van Couperus, maar wel een 'rijkere' illustratie ervan – Haantjes zal verscheidenheid bedoeld hebben, aangezien hij vond dat Couperus' persoonlijkheid nóg beter sprak uit zijn veelzijdige verhalen dan uit zijn romans. Dat gebeurt met een gemak en een behaaglijkheid die erg kunnen vervelen, maar wel het resultaat waren van veel 'moeizame studie': 'Couperus tracht 't leven door te wandelen in 'n nonchalante achteloosheid, maar die nonchalance is volkomen bestudeerd. 't Wordt een bewust ontwijken van het werkelijke leven, comédie spelen.' Eigenlijk wist niemand echt wie hij was. Haantjes leek geïnteresseerd in de bekendheid die Couperus, getuige zijn verslagen uit Londen, in Engeland genoot, iets wat vrij uitzonderlijk was voor een Nederlandse schrijver. 'Couperus heeft iets in z'n boeken, dat de Engelsman pakt. Is het z'n bestudeerde flegma of z'n internationale allure?'⁶ Haantjes impliceerde het slechts gedeeltelijk eens te zijn met dat succes, want in *Proza* zal hij weinig of niets hebben getroffen dat hij het vertalen waard achtte.

Geest en visie

Israël Querido schreef voor het *Algemeen Handelsblad* een lange bespreking van *Proza*. Hij refereerde aan zijn vroegere uitgebreide slachtingen van Couperus als 'phantasmagorist' en meende nog steeds dat Couperus vooreerst een verhalenverteller was, en geen stilist. *Proza* vond hij een ongeschikte titel, omdat het 'slechts vluchtige schetsjes' waren die een gewichtig woord als 'proza' niet verdienden. Querido gaf met allerlei voorbeelden aan hoe zwak Couperus' stijl was, maar noemde Couperus evengoed 'lief' en werd hier en daar getroffen door 'droef zieleleven' (over 'Prelude'), 'dit tragische smartbewustzijn' (over 'De mijmerij') en 'typisch-teedere wendingen naar het verfijnd-ontroerde' (over 'De zoekende zielen'). Nee, proza was het niet. Daarvoor ontbrak het Couperus eens te meer aan verbeelding en geest, die smartelijk onderdeden voor zijn uitbundige gevoel en fantasie. Ondanks zijn geestelijke beperktheid voelde hij zich thuis in de stukken over de oudheid.

Deze historische psychologie is de emotioneele grondslag van Couperus' Romeinse portretkunst. Hij is erin herschepper van geschiedenis uit de oudheid. Door zijn visie op tijd en gebeuren maakt hij de Romeinen uit den tijd van keizer Domitianus tot wezens van het heden en van het verleden. Dubbel belangrijk dus, want hij lost het probleem der vergankelijkheid er mee op.⁷

Zijn collega had met betrekking tot de tweede bundel een ander oordeel: dit was werk van een 'volmaakten causeur' met een 'rijken geest'. Dit was het perfecte, 'het instructieve, het veredelend, schoonheid en wijsheid brengende' soort journalistiek, waarin de schrijver tot leven kwam en zichzelf liet zien 'in zijn zuiverste innerlijkheid'. 'Beurtelings is hij de luchtige spotter, de badineerende verteller, de fijne menschedoorgronder, de smakelijk genietende tourist, de genoegelijke echtgenoot, de galante gast, de grondige oudheidkenner, de literaire fijnproever, de naar-alles-kijkende flaneur, maar ook de prachtige, levende, idealistisch gestemde mensch.'⁸

Vleidend begon de *Middelburgsche Courant* wel over Couperus, 'die tot de grootste en merkwaardigste, vooral karakteristiekste auteurs van ons land heeft behoord'. Maar hoe verfijnd zijn stijl ook was, en hoe groot zijn mensenkennis ook was door zijn dandyisme – een nogal curieuze zienswijze die niet wordt uitgelegd –, deze 'kortere schetsen zijn nergens zoo goed als zijn grootere romans; daarvoor was hij te veel onledig, te voortdurend met zijn onderwerpen bezig'.⁹

Gebrek aan grootsheid en een grote geest was ook het oordeel van Frans Coenen. Hij erkende in *Groot Nederland*, waarvan Couperus' echtgenote Elisabeth inmiddels de oude plek van haar man in de redactie had ingenomen, dat veelzijdigheid een kracht was van Couperus, maar zij was ook een zwakte, aangezien Couperus zelden kritisch nadacht over wat hij schreef, waardoor hij eigenlijk 'te méérzijdig' was. Hoewel in *Proza* een goede stijl en een degelijke visie ontbrak, waren de verhalen bezielend, en toonden vele, vooral die over Italië, de zoektocht naar verfijning, die Couperus met een 'weemoedige gracie' uitbeeldde: 'het in schoonheid verstilte en uitterende leven'. Al met al vond Coenen het een belangrijke bundel, waarvan 'haast geen stuk' in Couperus' oeuvre mocht ontbreken.¹⁰

Een jaar later stelde de tweede 'bontere' bundel Coenen evenmin teleur. Door de meer journalistieke aard van de verhalen zag men Couperus 'duidelijker, huiselijker, meer in chambercloak en op pantoffels, dan in de statige romans en koel-gehouden novellen'. Het maakte hem ook sympathieker. De lezer volgde hem in het dagelijks leven, 'met zijn behoeften aan een zekere mystiek, niet minder dan aan dichterlijken droom, met zijn speelsche wijze het leven te zien en vooral niet te ernstig op te nemen, met zijn aardige onderscheidingen en gelukkige vondsten in de meest banale materie, met zijn liefde voor de antieken, zijn weeke elegantie en zijn zelfbehagen'.¹¹ Kortom, beide bundels *Proza* lieten de hele mens Couperus zien.

Oppervlakkig

Sommige recensies waren, soms alleen al door de lengte, nogal oppervlakkig.

Amersfoortsch Dagblad 'De Eemlander' was kort, maar lovend over Couperus, 'want in deze kleine verhalen treedt de verfijning van zijn talent vaak zoo schitterend naar voren, waardoor ze van een ontroerende schoonheid zijn geworden'.¹² Tweede bundel idem dito: 'De verzameling dezer stukken doet, als geen ander werk van den schrijver, Couperus kennen als den man van fijnen geest en den aristocraat in denken en zeggen'.¹³ Bij de derde bundel beweerde de krant alleen maar in herhaling te kunnen treden, aangezien ook deze verzameling 'bij vele literaire fijnproevers een eereplaats zal verkrijgen'.¹⁴

De criticus van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* noemde, eerder bij uitzondering, verschillende verhalen. In 'De binocle', 'Het spoorwegongeluk' en 'De zoekende zielen' zag hij humor – wat je noemt een originele zienswijze, die overigens niet werd toegelicht. Vooral de weemoed in sommige verhalen was pakkend, en dan bovenal in 'De prins', want daar ging het om 'weemoed om dat kostbaarst bezit, voor "het machteloze kind zijner machtige voorouders", "alleen minnaar van het verleden"'.¹⁵ De tweede bundel werd in dezelfde krant luchtig, fijn en vooral beminnelijk genoemd. Couperus was een kind gebleven, zij het 'een buitengewoon begaafde jongen', en veelzijdig.

Doch meer dan die gave om zoo veel te kunnen aanvatten en afdoen, om zoo gemakkelijk de eigen fantasie te doen aanpassen bij de verbeelding der oudheid, is ons de luim van Louis Couperus, dat tegelijk speelsche en gedistingeerde onverwachte in de wendingen van taal en trant, van gedachte en verhaal: die vlugheid, waarbij steeds de rust bewaard bleef van zijn als traag geschreven, onder anderen met herhalingen doelberekende zinnen.¹⁶

De *Haagsche Post*, die eigenlijk voor Couperus was opgericht, noemde hem een schrijver die nergens ter wereld zijn gelijke kende. Het was wonderlijk dat deze orchidee in 'den boerenhof der Nederlandsche letteren' ontbloeid was en gebloeid had. De criticus waardeerde onder meer de beschouwing over Querido's roman *Koningen*, waarvoor Couperus de weg gebaad had, want dit was een voorbeeld 'van echte, belanglooze artisten-kameraadschap, zoo heel zeldzaam in ons klein wereldje van kunstenaars-afgunst'. Een levenskunstenaar mocht je Couperus toch niet noemen, want hij was geen opportunist die zijn geluk vond door te parasiteren op het werk van anderen. Maar zijn 'zeldzame en merkwaardige verschijning' maakte alles wat hij schreef interessant.¹⁷

Het *Deventer Dagblad* schreef: wat Couperus ook vertelde, 'het is altijd onderhoudend, vaak mooi en nooit banaal, soms machtig, verheven. Hier en daar misschien wat pretentius, wat verfiend, maar toch... welk een genie op litterair gebied is met dezen man ons ontvallen! Want onder de schrijvers van den lateren tijd zal hij een der grootsten blijven, vanwege zijn taalbeheersching, zijn oorspronkelijkheid, zijn veelzijdigheid.'¹⁸ Buiten het te fantasievolle 'Imperia' was diezelfde derde bundel volgens *De Telegraaf* een plezier om te lezen, vol 'treffende staaltjes van zijn meesterschap', of het nu een bondige typering van de verhouding tussen West en Oost betrof of de geestige, ironische weergave 'van de enerverende beslommeringen van den dandy'.¹⁹

Henri Borel had voor de eerste bundel nauwelijks inhoudelijke woorden over. 'Ik heb al zóóveel over Couperus geschreven, dat ik waarlijk deze herdenkingsuitgave [dat was het niet, RvG] niet behoef aan te bevelen, die bloemen en kleine juwelen bevat.'²⁰ Maar bij de derde bundel bekende Borel 'dezelfde sensatie' te beleven als bij de vorige twee bundels. Hij vergelijkt de stukken opnieuw met bloemen, die, hoewel ze 'dichterlijker en geuriger' waren dan andere producten, toch ook gewoon handelswaar bleven. Maar Couperus bewees 'dat het, als de leverancier niet enkel maar journalist, doch ook kunstenaar en cultuurmensch is, ook werkelijk bloemen zijn, echte, en niet van papier, bloemen, van dichterlijke kleur en fijn aroma'.²¹

Feber en Prinsen

Louis Feber was in *De Maasbode* niet in zijn nopjes met de eerste bundel. Het waren bleke stukken in vergelijking met de 'weelderige visioenen' in Couperus' romans. Feber was de enige criticus die stilstond bij 'De binocle', want dit verhaal, 'dat bij eerste lezing door menigeen als nogal erg simpel zal worden geringgeschat, is [...] verwant aan een hoge kunstorde, omdat het de gedachte aan de verweving van een wereldplan achter het uiterlijke gebeuren suggereert'. Een eigenaardige interpretatie, die niettemin oog had voor de dramatische hogere krachten die erin schuilgaan. In andere verhalen ver-

ried zich dat Couperus een dilettant was, en 'geen diepe, sterke geest'. Hoe vernuftig, sprankelend en rijk aan verbeelding hij ook was, hij bleef 'een zeer onvolkomen mensch', doordat hij te passief, te gelaten en te vrouwelijk was. Zijn zinnen waren gezwollen, maar konden hun innerlijke leegte en geestelijke armoede niet verhullen. Couperus bleef steken bij weemoed, en nergens was er een loutering, een antwoord op de grote levensvragen. Onder 'de morbide schijn van schoonheid' zocht men vergeefs naar meditatie, naar wijsheid, naar inkeer en stijging. Dat maakte zijn causerieën niets dan 'ijdelheden der ijdelheden'. Dat hij zich ondanks zijn 'luiheid' en broze sierlijkheid met kracht aan de journalistiek was blijven wijden, verdiende een compliment, maar de rijke verbeelding van zijn romans en andere fictieve verhalen vond men nauwelijks.²²

DE MAASBODE

DAGBLAD VOOR NEDERLAND MET OCHTEND- EN AVOND-EDITIE

Evenmin mals was Feber over de tweede bundel: de virtuoos Couperus had dor en vlak proza geschreven, dat niet tot leven kwam, of zelfs maar 'de illusie van innerlijk leven wekken' kon. Verder wilde hij er niet op ingaan, en ook niet op de vraag waarom iemand zo ongeïnspireerd schreef, aangezien je dan op heikele kwesties kwam ten aanzien van Couperus, of hij al dan niet ondegelijk en lui was, en een dandy en 'moderne desperado' tegelijk.²³

Jacob Prinsen besprak elk deel in *De Amsterdammer*. Hij bekende dat het enigszins onechte, 'de dandyachtige pose' die hij voorheen in Couperus had bespeurd, verdwenen was nu de geliefde schrijver was overleden. Groot werk was deze verzameling niet, maar charmant wel. 'Welk een distinctie en fijn gevoel in de vaardige teekening van de kleinste situatie. Welk een onuitputtelijke bron van fantasie welde in dezen man; met welk een gratie en fijnheid, welk een natuurlijke, als van zelf sprekende knapheid wist hij alles te groepeeren, iets aparts en schoons ervan te maken.' Alles leek Couperus moeiteloos te zijn afgegaan. De eenzame, doelloze figuren in 'De zoekende zielen', die nochtans schuchter naar een doel hunkeren, waren voortreffelijk weergegeven. En in 'De eenzamen' zaten 'mat vonkelende hui- veringen van teedere melancholie'.²⁴ Kortom, er zat een rijke ziel in.

Bij de tweede bundel sloeg de toon van Prinsen om. De verhalen hadden een waarde die 'nu toch heusch van erg passagèren aard is, dingen die het indertijd gedaan hebben als lichte verstrooiing in de journalistieke pers en toch eigenlijk weinig verdienen vereeuwigd te worden. [...] 't Is alles heel aardig, maar men voelt het als maakwerk van een handigen, genialen baas'. Opzienbarend was alleen Couperus als criticus – van Querido's *Koningen* – en als bezoeker in Londen, waar de 'oude charmeur' met een stille glimlach Prinsen wist te boeien 'in zijn genoegelijk, gracieus-grillig gepraat'.²⁵

Het uiteindelijke oordeel is, gelet op Prinsens recensie van de derde bundel, toch positief. Proza was 'aangename verpoosing in den luien stoel'. In deze 'sfeer van licht en kleur en jolig spel' was Couperus 'bewonderenswaardig'. Hij was de beste causeur van Nederland. 't Is alsof hij maar behoefde te beginnen over het eerste het beste wat het toeval in de machtige grijpparmen zijner fantasie bracht, het werd altijd geestig, rijk, weidsch, boeiend, voor zoover dit in het luchtige genre mogelijk is.' Het werd altijd amusant. 'Dit is nu eigenlijk wel je ware, superieure ontspanningslectuur'.²⁶

Slotbeschouwing

Toen ik begon aan mijn biografie van Couperus, had ik het idee weinig aandacht te besteden aan de receptie van zijn werk. In biografieën vond ik dat vaak saai, vooral omdat dit meestal zonder enige vorm van commentaar door de biograaf gedaan werd. Tijdens mijn onderzoek veranderde ik van gedachten. Ik had relatief weinig andere contemporaine bronnen, en ook zag ik steeds meer in dat de literaire kritiek een aardig en uniek beeld geeft van de wereld, in het bijzonder het literaire klimaat, waarin Couperus leefde. En dit schept weer helderheid over hemzelf. Dat hij bijvoorbeeld weinig begrip kreeg in de bladen voor zijn behandeling van seksualiteit, in allerlei vormen, verduidelijkt niet alleen hoe onconventioneel hij dit thema in zijn werk verweefde, maar versterkt juist daardoor tevens de gedachte dat het thema voor hem van groot persoonlijk belang was en op een authentieke manier in zijn werk voorkomt.

Ik heb het beeld van Couperus in de literaire kritiek niet onderzocht omdat ik die inhoudelijk sterk vind. Het tegendeel is eerder waar. Vervut het grootste deel van de recensies is oppervlakkig, clichématig en tamelijk nietszeggend. Wat de critici te melden hadden over de delen *Proza*, is exemplarisch. Een oordeel hadden ze allemaal wel, maar behoorlijk ingaan op een verhaal, in welk genre dan ook, was er niet bij. Niemand kon uiteraard weten dat 'De binocle', uit de eerste bundel, Couperus' meest gelezen tekst zou worden, maar het is tekenend dat niemand opmerkte hoezeer het centrale thema van Couperus, het noodlot, in dit verhaal de spil is, gekoppeld aan al even Couperiaanse thema's als de vrije wil en (gebrekkige) zelfkennis.

Uiteraard kampten de meeste critici in Couperus' tijd met hetzelfde grote probleem als die van tegenwoordig: de beperkte ruimte in een krant of tijdschrift, met soms een gebrekkige diepgang tot gevolg. Ook van alle tijden zijn de verschillen in kwaliteit: scherpe recensenten, minder scherpe recensenten en – soms verbijsterend – slechte en slordige recensenten. En recensenten die, kennelijk vanuit een zekere rancune, Couperus met de grond gelijkmaakten, al dan niet door hem persoonlijk aan te vallen. Couperus koos, hoewel geregeld teleurgesteld en gekrenkt, de verstandige weg van het negeren, omdat zijn eigen overtuiging meer voor hem woog dan de opinie van anderen, en wellicht ook omdat hij wist dat alle stukken van critici, althans voor het doorsnee publiek, binnen afzienbare tijd door de vergetelheid zouden worden opgeslokt, net als bijna alle critici zelf. Wat zou overleven, was hooguit zijn eigen werk. Bovendien had hij naast alle kritiek heel wat lof gekregen, van begin tot eind, al verschilde de balans per titel. 'Couperus heeft, zooals iedere grootere schrijver, zijn geniepige benijders en zijn matelooze bewonderaars gehad', schreef de criticus van *Nederland* bij het verschijnen van *Proza*.²⁷ Daar horen nog de degenen bij die het werk (en de persoon) werkelijk verafschuwden. Ook die critici zijn grote schrijvers niet onbekend.

Je zou haast denken dat de critici van Couperus niet beseften waar het, zeker bij een complexe auteur als hij, te allen tijde om draait: als je werkelijk iets zinnigs over hem wilt beweren, zul je je grondig moeten verdiepen in zijn werk, in zijn tijd, in wat anderen over hem geschreven hebben, en daar scherp over moeten nadenken. Ten aanzien van anderen zul je, openlijk en integer, kritisch moeten zijn. Dergelijke studie is nodig om discussie aan te zwengelen en tot diepere inzichten te komen, en die zijn uiteraard aanmerkelijk waardevoller dan de talloze zwak of zelfs geheel niet gefundeerde beweringen en het boze, loze gebrom.

De meeste critici van Couperus getuigden niet van veel behoefte aan diepgang. Zelfs de kritiek van Querido, die vele tientallen bladzijden vol modder over Couperus heen

kieperde, is vergeten, en vooral doordat hij, ongeacht of hij in de kern een goed punt had, een wat te eenzijdige blik had op het werk van zijn collega, dat hierdoor in zijn artikelen onvoldoende tot zijn recht kwam. Iedereen heeft een mening, wordt wel eens gezegd – het recht daarop staat nota bene in onze grondwet –, maar een degelijke onderbouwing is eerder een uitzondering gebleken. Juist de zeldzame bollebozen hebben hem in leven gehouden, althans op een wijze die hem past. Maar ook daar mogen de critici over oordelen, als ze de moeite willen nemen. 🐼

Noten

1. J. de H., 'Louis Couperus Proza.' In: *Het Getij*, jaargang 9 (1924), p.80.
2. S. Jansen, 'Louis Couperus, Proza'. In: *Het Getij*, jaargang 9 (1924), p.160.
3. Luctor, 'Kroniek.' In: *Nederland*, jaargang 76 (1924), p.661.
4. Frits Lapidoth, 'Kunstkritiek. Louis Couperus: Proza.' In: *De Nieuwe Courant*, 14 december 1923.
5. Frits Lapidoth, 'Kunstkritiek.' In: *De Nieuwe Courant*, 14 december 1924.
6. J.H., 'Couperus' laatste werk.' In: *Opwaartsche wegen*, jaargang 4 (1926-1927), p.391-392.
7. Is. Querido, 'Proza. Eerste Bundel, door Louis Couperus.' In: *Algemeen Handelsblad*, 1 december 1923.
8. Anoniem, '„Proza”, door Louis Couperus'. In: *Algemeen Handelsblad*, 23 oktober 1924.
9. Anoniem, 'Proza. door Louis Couperus.' In: *Middelburgsche Courant*, 17 januari 1925.
10. F.C., 'Proza door Louis Couperus.' In: *Groot Nederland*, jaargang 22 (1924), deel 1, p.111-112.
11. F.C., 'Proza, door Louis Couperus'. In: *Groot Nederland*, jaargang 23 (1925), deel 1, p.109-110.
12. Anoniem, 'Proza door Louis Couperus'. In: *Amersfoortsch Dagblad 'De Eemlander'*, 12 januari 1924.
13. Anoniem, 'Proza, door Louis Couperus.' In: *Amersfoortsch Dagblad 'De Eemlander'*, 18 oktober 1924.
14. Anoniem, 'Proza, door Louis Couperus.' In: *Amersfoortsch Dagblad 'De Eemlander'*, 28 november 1925.
15. Anoniem, '„Gedenk den baanveger!”' In: *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 12 januari 1924.
16. Spectator, 'Louis Couperus. Proza.' In: *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 21 februari 1925.
17. Anoniem, '„Proza”, door Louis Couperus.' In: *Haagsche Post*, 1 november 1924.
18. Anoniem, '„Proza”, door Louis Couperus'. In: *Deventer Dagblad*, 25 november 1925.
19. Anoniem, 'Louis Couperus. – Proza.' In: *De Telegraaf*, 6 april 1926.
20. H.B., 'Proza, door Louis Couperus.' In: *Het Vaderland*, 23 november 1923.
21. H.B., 'Proza. Door Louis Couperus.' In: *Het Vaderland*, 25 november 1925.
22. L.J.M. Feber, 'Uit Couperus' nalatenschap'. In: *De Maasbode*, 29 december 1923.
23. L.J.M. Feber, 'Uit Couperus' nalatenschap'. In: *De Maasbode*, 23 mei 1925.
24. J.J.Lzn. Prinsen, 'Louis Couperus, Proza'. In: *De Amsterdammer*, 16 februari 1924.
25. J.J.Lzn. Prinsen, 'Louis Couperus, Proza'. In: *De Amsterdammer*, 1 november 1924.
26. J.J.Lzn. Prinsen, 'Louis Couperus, Proza'. In: *De Amsterdammer*, 12 december 1925.
27. Zie noot 3.

AAN HET WERK MET COUPERUS DEEL 4

Hertalen of niet hertalen? Dat blijft de vraag.

In de Volkskrant van 8 februari 2019 trok Sylvia Witteman van leer tegen de hertaling van *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan...* door Michelle van Dijk. Couperus is zo Couperus niet meer volgens haar. In *Arabesken* 51 hadden Rémon van Gemeren en Michelle van Dijk hier al een discussie over. En eerder deden verschillende kenners, onder wie Marita Mathijssen en Ronald Giphart, juist een oproep om wél te hertalen, om zo oudere teksten toegankelijker te maken voor een jonger publiek. Maar wat vinden de leerlingen zelf er nu eigenlijk van?

Door Hester Meuleman

Het is al jaren een interessante en op dit moment weer volop aanwezige discussie: moeten historische teksten hertaald worden voor middelbareschoolleerlingen of is het beter leerlingen juist kennis te laten maken met oudere vormen van taal, al dan niet met verklarende noten erbij?

Als docent Nederlands heb je de keuze tussen diverse uitgaven, zoals *Tekst in context* en Nederlandse klassieken of Theo Knippenberg's Bulkboek. Meestal staat in zulk soort uitgaven de oude tekst naast een hertaalde versie (al dan niet op rijm als dat voor het origineel geldt). Verder zijn er verklarende inleidingen, extra uitweidingen over bepaalde gebruiken in de tijd of over ons nu onbekende voorwerpen die in de tekst voorkomen. Dit werkt uiteraard prima. Leerlingen kunnen zich in elk geval richten op het verhaal zelf zonder over oude spellingsvormen te struikelen en je kunt de geïnteresseerde leerling

laten puzzelen met het origineel. Daarnaast heb je uiteraard ook de mogelijkheid om leerlingen gewoon keihard een stukje middelnederlands of een zeventiende-eeuws gedicht te geven zonder vertaling, dat eventueel samen hardop te lezen om het ze te laten hertalen.

Hier zijn per docent begrijpelijkerwijs verschillende smaken in. Ook is er een verschil in opvatting over hoe je de hele handel vervolgens aanbiedt: doe je dat historiserend of actualiserend, oftewel: begin je met het uitleggen van de middeleeuwse standenmaatschappij als je *Beatrijs* gaat lezen of begin je in zo'n geval met het lezen van een modern artikel over loverboys? In elk geval moge duidelijk zijn dat enige hulp inmiddels geboden is, aangezien oude teksten voor het merendeel van de leerlingen een enorme kluit vormen.

De discussie wordt verhitte naarmate we dichterbij onze eigen tijd komen. Moet je het negentiende-eeuws van Multatuli, Emants en Couperus aanpassen? Weten leerlingen wel dat Eline Vere haar kleding bedoelt als ze het over haar toilet heeft en niet dat kleine hokje met het haakje op de deur? Is het in deze tijd waarin leerlingen me vaak hebben laten weten dat ze tot en met de eerste klas eigenlijk best van lezen hielden, maar dat daarna de mobiele telefoon het overnam, deze tijd van moeite met concentratie en met het lezen van lange zinnen zoals deze, deze tijd van dyslexie, wel verantwoord leerlingen op te zadelen met de krullerige zinnen van Couperus van een halve bladzijde lang?

Couperus uithollen of aan de man brengen?

Michelle van Dijk besloot daarom *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan...* te hertalen en toegankelijker te maken voor leerlingen, in de hoop dat zo meer leerlingen kennis zouden nemen van het boek. Zoals te verwachten viel, was niet iedereen het daar mee eens. Zo schreef Sylvia Witteman in haar column:

Ik las nog even verder. Het was alsof de Sixtijnse kapel was beschilderd door Dick Bruna, Erbarme dich gezongen door Sieneke, James Bond gespeeld door Gerard Joling.

Nee, met deze 'hertaling' valt niemand te winnen voor Couperus. Alle curieuze charme van diens proza is eruit verdwenen. Met de uitholling van Couperus, hoe goed bedoeld ook, neemt Van Dijk bovendien een groot risico. Het is immers volstrekt niet denkbeeldig dat de lezers ontgoocheld zullen denken: 'Is dit nu een beroemde schrijver? Laat verder maar zitten dan.'¹

Ook hier vielen weer mensen overheen. Marc Oostendorp gaf binnen de Facebookgroep voor leraren Nederlands commentaar op de in zijn ogen wat gemakzuchtige aanval van Witteman, wat door Tzum op hun weblog werd gezet.² En Jos Joosten reageerde een dag later op Neerlandistiek en kwam uiteindelijk tot de conclusie dat 'elke vorm van reanimatie geoorloofd [is]'.³

Enquête

Tijdens het lezen van deze discussie begon ik me hoe langer hoe meer af te vragen wat de leerlingen hier nu zelf eigenlijk van zouden vinden. Zij moeten de teksten uiteindelijk lezen. De cynicus zou hier zeggen dat leerlingen vast allemaal voor de makkelijkere variant kiezen en de idealist zou zeggen dat leerlingen van nature nieuwsgierig zijn en zich juist willen verdiepen in het oudere, onbekendere. De waarheid zal dus wel weer eens in het midden liggen.

Wat hier volgt is een kort verslag van een klein verkennend onderzoek, dat uiteraard niet representatief is voor heel Nederland en ook bepaald niet allesomvattend waar het de materie betreft, maar het geeft een beetje inzicht in de verschillende soorten meningen. Het gaat om 24 leerlingen uit 4 vwo en 27 leerlingen uit 5 vwo op het Goois Lyceum in Bussum. Ik heb hen op papier de eerste bladzijde van *Van oude mensen...* gegeven in de versie van Couperus (tekst 1) en die van Van Dijk (tekst 2). Vervolgens heb ik hen de volgende vragen voorgelegd, middels een anonieme digitale enquête:

Welke van de twee teksten vind je het makkelijkst om te lezen?

Waarom?

Welke van de twee teksten vind je het leukst om te lezen?

Waarom?

Van welke van de twee teksten zou je denk je het meeste leren?

Waarom?

Welke van de twee teksten zou je het eerst op je lijst zetten?

Waarom?

Vind je het in het algemeen een goed idee dat oude(re) teksten hertaald worden?

Waarom wel of niet?

Resultaten

Beide klassen waren net bezig met het voorbereiden van hun mondelingen en dus bezig met boekenlijsten. Couperus is op het Goois Lyceum een van de mogelijke verplichte schrijvers in de zesde klas (die bij het afnemen van de enquête helaas al geen les meer hadden) en wordt daar al als moeilijk gezien, dus is zeker in de vierde klas nog wat hoog gegrepen. Er is dan ook een duidelijk verschil tussen de antwoorden in de vierde en de vijfde klas.

In de vierde klas vond honderd procent van de leerlingen de hertaling makkelijker doordat het taalgebruik moderner en makkelijker was. In de vijfde klas was dat 92,6 procent. Twee leerlingen vonden juist het origineel makkelijker. Een leerling legde dat zo uit: 'In tekst 2 staan enkele woordgroepen die men hedendaags niet zal gebruiken, want deze komen direct uit de originele tekst. Dit leidt soms tot verwarring over wat er nou bedoeld wordt.'

In de vierde klas vond 75 procent de hertaling leuker en 25 procent het origineel. De reden om de tekst van Van Dijk leuker te vinden was omdat deze makkelijker te lezen is. De redenen om de tekst van Couperus leuker te vinden waren onder meer: 'die is puur', 'door het oude Nederlands', 'omdat het anders is', 'omdat die grappigere zinnen heeft'. In de vijfde klas vond 63 procent de hertaling leuker en 37 procent het origineel. Ook hier gaven leerlingen die tekst 2 prefereerden aan deze beter te kunnen volgen en dus leuker te vinden. Een leerling legde dat als volgt uit: 'Ik kijk eerder naar de inhoud van de tekst dan naar de manier waarop ik het lees, bij tekst 1 mis ik de inhoud soms doordat ik de taal niet begrijp'. Enkele leerlingen die het origineel prefereerden gaven echter juist aan dit beter te kunnen volgen. Andere redenen om voor het origineel te kiezen waren: 'Ik vind het leuk om een beetje na te moeten denken bij de tekst en het verhaal te achterhalen', 'Ook al zou je er heel langzaam doorheen moeten gaan om het te begrijpen, je merkt wel dat het echt literatuur is en dat het mooi geschreven is', 'Omdat die in dat oude Nederlands meer lijkt op een soort gedicht', 'Het is uitdagender', 'Het voelde bijna als een soort liedje hoe de woorden in elkaar op gingen', 'Het taalgebruik spreekt mij meer aan: ik kijk meer naar een ooggetuigenverslag.'

In de vierde klas vond 66,7 procent dat ze meer zouden leren van de hertaling en 33,3 procent vond dat van het origineel. De leerlingen die voor de hertaling kozen, vonden dat ze daar meer van zouden leren doordat ze het beter konden volgen. De leerlingen die voor het origineel kozen, vonden dat ze zo hun woordenschat en kennis van de ontwikkeling van de taal zouden kunnen verbeteren: 'Dan leer je hoe de mensen vroeger schreven en dan kom je in aanraking met een andere vorm van onze huidige taal,' 'Omdat je dan ziet en meer gaat begrijpen hoe een taal evolueert.' In de vijfde klas vond 51,9 procent dat de hertaling leerzamer was en 48,1 procent dat het origineel leerzamer was. De leerlingen die voor de hertaling kozen, deden dat omdat ze een boek beter te analyseren vonden als ze het ook goed begrepen of om andere praktische redenen: 'Tegenwoordig worden er niet veel teksten meer gelezen zoals tekst 1. Daar heb ik dus in de toekomst mbt begrijpend lezen niet veel aan,' 'Tekst 1 heeft wel veel moeilijke woorden, maar het zijn allemaal woorden die niet of nauwelijks nog voorkomen. Dan is tekst 2 beter omdat je daar het verhaal beter van begrijpt,' 'Dan weet ik beter waar het over gaat en herken ik eerder motieven enz. Ik kan het boek dan beter analyseren en de opvattingen beter begrijpen,' 'Als je niet weet wat er staat (zoals bij tekst 1) kan je er ook niks van leren.' De leerlingen die voor het origineel kozen, vonden dat ze zo meer konden leren over literatuur, woordenschat en ouder taalgebruik: 'Naast het verhaal zelf leer je ook over het Nederlands van vroeger,' 'Ik leer er nieuwe woorden van en doe kennis op over hoe er in die tijd gesproken werd,' 'Tekst 1 is echt literatuur en dus ook het meest leerzaam,' 'Hier moet je wat meer moeite doen om te begrijpen wat er staat, waardoor je de tekst ook beter gaat lezen en zo dus meer leert ervan.'

*Leerlingen uit v4e
aan het werk met
de enquête over
Couperus.*

In de vierde klas zou 95,9 procent eerder de hertaling op de lijst zetten en 4,1 procent het origineel. Degenen die voor de hertaling kozen gaven aan dat deze nu eenmaal makkelijker en beter te begrijpen was en dat ze op die manier eerder het boek zouden gebruiken. De ene leerling die voor het origineel koos deed dat omdat deze het mooier vond, juist omdat het oud was. In de vijfde klas koos 96,3 procent voor de hertaling als het om de lijst ging en 3,7 procent voor het origineel. Ook nu kwamen er vooral praktische overwegingen aan te pas om voor de hertaling te kiezen: 'Omdat ik die tekst beter begrijp en er dus makkelijker vragen over zou kunnen beantwoorden op de mondeling,' 'Tekst 1 zou simpelweg te lang duren om doorheen te komen, tekst 2 maakt dat wel iets gemakkelijker,' 'Omdat ik dan makkelijker alles zou begrijpen en niet het risico zou lopen om dingen uit het boek te missen.' Ook hier koos één leerling voor het origineel: 'Tekst 1 is authentieker.'

In het algemeen vond 91,7 procent in de vierde klas het een goed idee dat er hertalingen bestaan en van 8,3 procent hoefde het niet zo, omdat ze of hun originele doel dan verloren of omdat het hen niet uitmaakte of ze oudere teksten sowieso niet zo belangrijk vonden. De voorstanders gaven aan dat hertalingen oude teksten toegankelijker maken voor hen en dus eerder gelezen zullen worden: 'Omdat je dan als je dan het nieuwe boek hebt gelezen dan kun je het oude ook lezen als je interesse hebt en dan snap je het wel nog steeds'. In de vijfde klas was 84,6 in het algemeen voorstander van hertalingen en 15,4 procent niet. Tegenstanders zeiden: 'Nee, want de oude teksten worden niet voor niets nu nog als zo belangrijk beschouwd. Door het te vertalen hou je het verhaal wel over, maar niet de manier van schrijven die het zo kenmerkend maakt,' 'Omdat je de oude teksten wel kan begrijpen, het kost alleen iets meer moeite, maar dan zit je wel meteen in de oude sfeer waarin het is geschreven en dat vind ik wel belangrijk.' Ook werd aangegeven dat het dan een andere tekst wordt of dat oudere teksten sowieso achterhaald zijn en dus ook niet hertaald hoeven worden. Voorstanders gaven aan dat hertalingen oudere teksten toegankelijker maken voor jongeren: 'Door het hertalen van oude teksten worden deze aantrekkelijker om te lezen voor mensen die bijvoorbeeld moeite hebben met het oudere taalgebruik in de oorspronkelijke tekst,' 'Dan heb je in ieder geval de keuze om ook een makkelijker versie te lezen want misschien vind je het verhaal wel heel interessant alleen weerhoudt het oud-Nederlands je ervan en dat moeten we niet hebben,' 'Op die manier kunnen ook mensen die wat minder goed Nederlands spreken de verhalen lezen,' 'De taal verandert continu, het heeft geen zin om teksten te gaan lezen waarbij de helft van de woorden niet meer in onze vocabulair voorkomen.'

Conclusie

Ten eerste tekent zich een duidelijk verschil af tussen de twee klassen. In de vijfde klas waren er meer leerlingen die het interessant of belangrijk vonden om zich in oudere teksten te verdiepen. Hoewel veel leerlingen aangeven liever een hertaling te lezen vanwege de moeilijkheidsgraad van het origineel, zijn er duidelijk ook leerlingen die het interessant, belangrijk of leerzaam vinden om het origineel te lezen. Wel is opvallend dat er een groter aantal leerlingen is dat het alleen in theorie een beter idee vindt om het origineel te lezen dan in de praktijk. Zodra het concreet over de boekenlijst gaat, zou bijna iedereen de hertaling kiezen, zowel vanwege een snellere leestijd als een makkelijker inzicht in thema's en motieven, waarover je op een mondeling nu eenmaal vragen krijgt. Hoewel dit zoals gezegd maar een verkennend en zeer kleinschalig onderzoek betreft, geeft het wel enig inzicht in de overwegingen die leerlingen hebben op het moment dat ze zelf een

boek uitkiezen. Hierbij is het ook handig te bedenken dat praktische overwegingen als tijd, andere vakken en enige zekerheid van het begrepen hebben van een tekst voor een mondeling, een grote rol spelen. Het is aan de docent om in te schatten wanneer welke overwegingen de overhand zouden moeten hebben. 🐼

Met dank aan klas v4e en v5d van het Goois Lyceum in Bussum.

Noten

1. Sylvia Witteman, 'De "hertaling" van Couperus: alsof Dick Bruna de Sixtijnse kapel beschilderd heeft'. In: *de Volkskrant*, 8 februari 2019.
2. Coen Peppelenbos, 'Nieuws: Aanval Sylvia Witteman op hertaalde Couperus getuigt van 'grote leeghoofdigheid' volgens Marc van Oostendorp'. Op: *Tzum.info*, 10 februari 2019, laatst geraadpleegd op 12 mei 2019.
3. Jos Joosten, 'FF luisteren, pap, mam, wereldwijdweb, crematorium!' Op: *Neerlandistiek.nl*, 11 februari 2019, laatst geraadpleegd op 12 mei 2019.

De passatist

‘Maar wij moeten de tempels en sepulkers zien.

De donkere lanen uit,

zullen wij trappen moeten stijgen,

tallooze trappen, die ons van terras

zullen voeren naar terras.

Nikko zien is trappen en terrassen opstijgen,

hooge, gehouwen granieten trappen opgaan,

in schaduw van cryptomeria-boomen.’ 🐼

[Louis Couperus, Nippon, Den Haag 1917, p.168-169.]

Nikko. Archief Albert Vogel.

Nikko. Foto: Simon Mulder.

Activiteiten

Zoals inmiddels als bekend mag worden verondersteld organiseert het museum iedere eerste zondag van de maand activiteiten voor vrienden en geïnteresseerden. Tot en met de maand mei stonden deze activiteiten in het kader van de expositie *In de ban van Japan*. Er was een interessante lezing over de band tussen Kabuki-theater en de Japanse prentkunst door het verzamelaarsechtpaar Henk en Arendie Herwig, er zijn Japanse films vertoond, er was een heuse theeceremonie in het museum en zelfs een origami-workshop.

26 MEI - 20 OKTOBER 2019

Een orchidee tussen de aardappels. Louis Couperus bespot in woord en beeld

Zijn leven lang heeft de schrijver Louis Couperus (1863-1923) in de schijnwerpers gestaan. Vanaf zijn eerste publieke optreden en zijn literaire debuut vormden zijn persoon en werk het mikpunt van spot, ironie, sarcasme en scherpe kritiek in kranten- en tijdschriftartikelen. Daarnaast putten vooral zijn tegenstanders zich uit in het publiceren van karikaturen, spotverzen, schotschriften, lachwekkende en meestal verzonnen anekdotes, grappig bedoelde aforismen, ironische en sarcastische persoonsbeschrijvingen en parodieën.

In het verleden is een groot deel van de literaire kritiek op het werk van Couperus al in kaart gebracht, zoals in het boek van Marc Galle (*Louis Couperus in de kritiek*, 1963). Tot nu toe ontbrak echter een overzicht van de minder serieuze vormen van kritiek: karikatuur, spot en parodie. In de afgelopen jaren heeft Couperuskenner dr. H.T.M. van Vliet een verzameling van deze uitingen bijeengebracht, die in mei 2019 door de Carbolineum Pers in twee delen werd gepubliceerd. Op basis van deze publicatie ging, eveneens in mei 2019, de nieuwe tentoonstelling in het Louis Couperus Museum van start. In het boek worden de teksten en tekeningen in chronologische volgorde gepresenteerd. De tentoonstelling is thematisch geordend in vier delen: uiterlijk, karakter, optreden en parodieën.

Gabriel Kousbroek, Couperus erudietig, pen en inkt (2019).

In de spottende teksten en karikaturen over Couperus speelt zijn uiterlijk een hoofdrol. Daarbij gaat het vooral om de vermeende vrouwelijkheid van de auteur; hij werd gezien als het prototype van de dandy en van de Hagenaar. Op de achtergrond zijn er dikwijls toespelingen op zijn vermoede homoseksualiteit. Zijn karakter wordt meestal getypeerd als arrogant. Couperus verkeert in de hogere kringen en schrijft daar veel over. Na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog vestigde Couperus zich weer in Den Haag. In de vijf jaar dat hij in Nederland verbleef, ging hij door het hele land lezingen geven uit eigen werk. Deze voordrachten zorgden voor een explosie aan spottende en honende teksten over zijn optreden. Zijn kleding, zijn stem en de aankleding van het toneel waren dankbare onderwerpen voor zijn tegenstanders. In deze tijd verschenen ook de meeste parodieën op Couperus' werk. Daarin waren vooral de (stijl van de) antieke romans en verhalen, en de Orlando-verhalen de mikpunten. Opvallend genoeg zijn in

alle vier de categorieën de katholieke en Indische kranten en tijdschriften zeer goed vertegenwoordigd. De tentoonstelling *Een orchidee tussen de aardappels* geeft een verrassend en nieuw beeld van de eigentijdse reacties op de schrijver en zijn werk. Naast het belang voor de studie van de receptie van Couperus en zijn werk heeft de expositie ook een cultuurhistorische betekenis: zij laat immers zien hoe aan het einde van de negentiende eeuw en het begin van de twintigste eeuw werd aangekeken tegen en in het openbaar werd gereageerd op een van het gangbare afwijkende persoonlijkheid van wie vermoed werd dat hij homoseksueel was. Speciaal voor deze expositie heeft tekenaar Gabriël Kousbroek een karikatuur gemaakt voor de uitnodiging en het affiche. De tentoonstelling werd door Kousbroek geopend. Hij kreeg toen tevens het eerste exemplaar van het bijbehorende boek gepresenteerd.

Het nieuwe boek van H.T.M. van Vliet, *Een orchidee tussen de aardappels. Louis Couperus bespot in woord en beeld* in twee delen, is uitgegeven bij de Carboleum Pers en kost € 50,- Het is verkrijgbaar bij het Louis Couperus Museum, maar niet in de gewone boekhandel.

27 OKTOBER 2019 – 17 MEI 2020

De berg van licht

De wintertentoonstelling zal in het teken staan van Couperus' grote decadente roman: *De berg van licht*. John Sillevius, voormalig hoofdconservator van het Haags Gemeentemuseum, treedt als gastconservator op. Het belooft een spannende expositie te worden. In het volgende nummer van *Arabesken* leest u hier meer over. 🍷

Schenkeningen

Onze onvolprezen medewerker Frans van der Linden, ontvanger van de Louis Couperuspenning 2015, schonk het museum zijn oude piano. Dit instrument zal in de toekomst dikwijls gebruikt worden voor activiteiten op de eerste zondag van de maand. De piano is inmiddels geïnstalleerd in de tuinkamer van het museum. De eerste voorstelling vond plaats op zondag 2 juni. Amice Christel Captijn-Müller schonk het muse-

um een exemplaar van het door haar en Henk Schneeweß in het Duits vertaalde *De stille kracht* (*Die stille Kraft*), uit 1993, en van *Iskander*. Het laatstgenoemde boek werd in 1925 vertaald door Else Otten met als ondertitel: *Der Roman Alexanders der Großen von Louis Couperus*. Let wel: dit exemplaar is maar liefst de vierde druk van het boek (waarschijnlijk uit 1928). Beide schenkers: hartelijk dank! 🍷

Stichting Louis Couperus Jaar 2023

Op woensdag 17 april is bij notaris Van Buttingha Wichers de Stichting Couperus Jaar 2023 opgericht. Deze organisatie heeft als doel

Frans van der Linden ontvangt het publiek in stijl, gekleed als Louis Couperus.

Van en over Couperus en anderen

Antiek toerisme

Christian Marcipont vertaalde Onlangs Couperus' *Antiek toerisme* in het Frans onder de titel *Voyage au centre de l'Antiquité*. De vertaling is uitgekomen bij Éditions Martagon en is voor €19,- te bestellen op www.martagon.eu. De vertaling van *Extaze* is onder-tussen in voorbereiding. ♪

Karikatuur en spot

Vanaf zijn debuut oogstte Louis Couperus bewondering maar ook scherpe kritiek en spot. Voortdurend zorgde hij als Haagse dandy, dichter, succesvolle romanschrijver, feuilletonist, reisjourna-list en voordrager van eigen werk voor ophef en con-troverse. Zijn persoon en werk riepen zoveel weerzin op dat hij tekenaars inspireerde tot karikaturen en critici tot scheldkanonnades en spottende teksten.

Onder de titel *Een orchidee tussen de aardappels* verza-melde H.T.M. van Vliet al dit vergeten materiaal, gaande van 1892 tot 1972. In twee delen zijn de teksten en tekeningen chronologisch gerang-schikt en voorzien van uitvoerige toelichtin-gen. De uitgave telt

304 bladzijden en 80 illustraties. Zij is verschenen bij De Carbolineum Pers te Kalmthout. De oplage bestaat uit 100 genummerde en gesigeneerde exemplaren, waarvan 80 ingenaaid (50 euro) en 20 gebonden in perkament (300 euro). Alle exemplaren zitten in een beschermend doosje.

Exemplaren zijn verkrijgbaar in het Louis Couperus Museum of te bestellen door overmaking van 50 of 300 euro, vermeerderd met 10 euro voor verzen-ding, op rekening IBAN NL39 INGB 068 331 9698 van Boris Rousseeuw te Kalmthout (boris.rousseeuw@telenet.be). ♪

Hartstocht achter de horren: Haagse romans rond 1900

Onlangs kwam het boek *Hartstocht achter de horren. Haagse romans rond 1900* van Wim Tigges, (gast)docent en onderzoeker Moderne Letterkunde in Leiden, uit.

COUPERUS CAHIER XVII *Tot leven gewekte ver-beelding. Couperus en het toneel.*

De afgelopen jaren zijn verschillende romans van Couperus bewerkt voor toneel. Rob van der Zalm schetst de geschiedenis van deze bewerkin-gen, de verschillende invalshoeken van waaruit ze gemaakt zijn en enkele problemen waarmee bewerk-ers te kampen hebben gehad. Hij doet dit tegen de achtergrond van de Nederlandse theatergeschiede-nis tot op heden. Ten slotte probeert de auteur de lezer ervan te overtuigen dat nieuwe emoties te put-ten zijn uit oude romans, dat papieren personages een heel nieuw leven krijgen op het toneel.

'Als het boek af is, is het boek voor den schrijver verloren,' schrijft Couperus in een epigram; voor Couperus een verlies, maar een rijke bron voor het toneel, zoals de auteur in dit cahier laat zien. ♪

'Rond het jaar 1900 maakten zowel de Nederlandse letteren als de stad Den Haag ingrijpende ontwikkelingen door. De romans werden moderner, experimenteler, en vooral vrijmoediger. Deze bundel bespreekt romans van bekende Haagse auteurs als Louis Couperus en Marcellus Emants, maar ook van minder bekende, indertijd populaire schrijvers als Jeanne Reyneke van Stuwe, Henri Borel, en Cornélie Noordwal. Alle teksten, waaruit ter illustratie ook ruimhartig wordt geciteerd, spelen zich af in Den Haag. Ze geven een fascinerend inkijkje in met name het vaak nogal onstuimige liefdesleven van de hoofdpersonen, een 'hartstocht' die zich in het gezapige Haagse rond 1900 vaak in het geniep, als het ware 'achter de horren', moest afspelen. En passant komen ook aanverwante thema's aan de orde, zoals Haagse straatbeelden, de 'hartstochtelijke' liefde voor of juist afkeer van de stad, en het leven van Haagse mensen uit de 'hogere' kringen, uit de Haagse politiek, maar ook uit de wereld van winkelpersoneel en dienstbodes.

Hartstocht achter de horren nodigt de lezer uit om zich te verplaatsen in de 'couleur locale' van het Haagse realisme van zo'n dikke eeuw geleden. Het beoogt evenzeer een mogelijk 'feest der herkenning' te zijn als een verlokking om nader met deze auteurs en hun werk kennis te maken — voor Hagenaars en Hagenezen, maar natuurlijk ook voor leesgrage belangstellenden van elders.' (Bron: www.denieuwehaagsche.nl). Het boek is voor €16,50 te bestellen via www.denieuwehaagsche.nl. 🐾

rond1900.nl, kent sinds eind april alweer vier delen: *Fokel* van M.G.L. van Loghem, *Hilda van Suylenberg* van Cécile de Jong van Beek en Donk, *Vlindertje* van Henri Borel en nu ook *De dromers* van Maurits Wagenvoort.

'Zoals heden ten dage van jihadistisch en rechts-extremistisch terrorisme, hing in het fin de siècle voortdurend de dreiging van gewelddadig anarchisme in de lucht.

In de roman *De dromers* (1900) beschrijft Maurits Wagenvoort de wederwaardigheden en het gevoelsleven van Hugo de Vos, een jonge socialist die om een gevangenisstraf in Nederland te ontlopen de wijk heeft genomen naar Parijs. Door de omgang met allerlei kleurrijke en idealistische figuren en door de armoede en onrechtvaardigheid die hij om zich heen ziet, radicaliseert hij geleidelijk tot het anarchisme en pleegt een terroristische daad.

Wagenvoort was een van Couperus' beste vrienden en *De dromers* een van diens lievelingsromans. Het was een in zijn tijd veelbesproken werk en bijzonder populair onder anarchisten. De roman zou een kleine klassieker uit de Nederlandse literatuur kunnen zijn maar is volstrekt 'vergeten'. De Parijse setting, aangekleed met anarchisme, moderne kunst, mystiek, occultisme en decadentie maken het een buitengewoon levendige roman die eenieder met interesse in Couperus, politieke geschiedenis en cultuurhistorie zal boeien.' (Bron: rond1900.nl). Het boek is voor €22,50 te bestellen op astoria.vrijeboeken.com. 🐾

Rondom Couperus

De in *Arabesken* 48 genoemde reeks Rondom Couperus, uitgegeven door Uitgeverij Astoria en verzorgd door fin-de-siècle-kenner Sander Bink van

Korte Arabesken

Verjaarsboek

Op www.artistiekbureau.com van Nick ter Wal werd op 18 maart 2019 een bijzonder exemplaar van Couperus' *De stille kracht* aangeboden. Jacob Israël de Haan deed het boek namelijk in 1904 cadeau aan zijn leerling en jonge vriend Arnold Saalborn.

In de catalogus staat vermeld: 'In een begeleidende brief schreef De Haan aan Saalborn: "Vooreerst 't beloofde verjaarsboek. Het is veel precieuser dan ik dacht, maar of je 't nu al lezen moogt, moet je maar aan je moeder vragen, die 't stellig kent. Het is eigenlijk de eenige Couperus, die ik mooi vind. Trouwens ook dit boek is zuiver 'n boek van mooie taal" (*Brieven aan een jongen*, p.51-52).' (Bron: www.artistiekbureau.com). ♣

Genootschapsdag 2019

Op 6 april 2019 vond de Genootschapsdag van het Louis Couperus Genootschap plaats in het Volkenkundig Museum te Leiden. Het thema was 'Couperus in Azië'. Coen van 't Veer vertelde op de Genootschapsdag over de zes overtochten naar Azië die Couperus binnen een bestek van vijftig jaar maakte. De reis per mailboot veranderde in die halve eeuw drastisch van karakter. Simon Mulder reisde Couperus bijna honderd jaar later na, ter gelegenheid van zijn voordracht over Couperus bij de Nederlandse Ambassade in Tokyo in december 2018. Hij vertelde over het Japan dat Couperus hoopte te vinden, het Japan dat Couperus daadwerkelijk vond en het Japan van nu. Beide lezingen zijn tot artikel bewerkt en in dit nummer van *Arabesken* opgenomen. Daarnaast gaf Yumiko Kunimori, de vertaalster van *Nippon* naar het Japans, een lezing over de taishōgōto, een Japans snaarinstrument met toetsen die op die van een typemachine lijken, en de bijbehorende muziek, waarna ze een aantal nummers ten gehore bracht. ♣

Aan het slot van de Genootschapsdag 2019 bedankt voorzitter Annebeth Simonsz (links) Coen van 't Veer, Simon Mulder en Yumiko Kunimori.
Foto: Inge van Es.

Presentatie Couperus Cahier

Het nieuwe Couperus Cahier van het Louis Couperus Genootschap over Couperus op het toneel, door Rob van der Zalm, werd op 10 juni, Couperus' verjaardag, tijdens het Art Nouveau Festijn, feestelijk gepresenteerd in het Louis Couperus Museum met een lezing door de auteur. Het Feest der Poëzie, met o.m. Simon Mulder, bracht daarbij een deel uit het programma 'Van en over Couperus' en Hester Meuleman speelde de monoloog EVA, over Couperus' *De stille kracht*, geschreven door Gérard van Kalmthout. ♣

Couperus-catalogus

De heer Matla is hard aan het werk om in 2020 zijn Couperus-Catalogus te laten verschijnen. Deze zal de beschrijving bevatten van de ruim 700 drukken en edities van de boeken van Louis Couperus (1863–1923), zoals verschenen tussen 1884 en 1925, inclusief hunne latere bandzettingen, met foto's van voorkant, rug en achterkant van de boeken. Een aantal exemplaren mist echter nog. In de oproep op de volgende bladzijden kunt u lezen wat er nog mist en waar u de heer Matla kunt bereiken als u meer informatie heeft. ♣

Voorbeeldbladzijde (verkleind) uit de Couperus-Catalogus

6 *Eene illuzie* (: (LC 61) Een zieltje + (LC 63) Eene illuzie + (LC 64) Een verlangen + (LC 67) Uitzichten + (LC 69) Epiloog + (LC 68) Kleine raadsels)

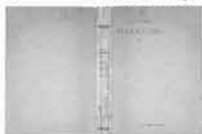
- a VV blz. 137; HM; RV [1^e] V [1892] — Ong; KM: blauwdoorvezeld wit papier; LS: blauw; zonder foto auteur (± 450)
 ba VV 140:1 [1^e] V [1892] Jo Gek; 'stralende ster-band'; KM: blauw linnen; L: goud; S: zilver, grijs, goud en (achterplat) preeg; zonder foto auteur; rode sneden (± 250)

6^A *Een zieltje*. (LC 61) + *Kleine raadsels* (LC 68)

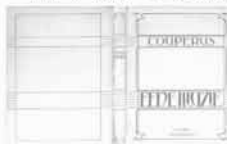
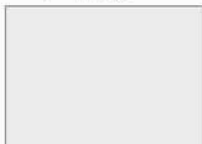

- a VV 141:5; HM [1^e] H 1893 — Ong (cahiersteek); (Bibliotheek van Nederlandsche Letteren 2) KM: grijs papier; LS: zwart (± 500)

6 *Eene illuzie* (volledige uitgave)

- c VV 140:4 [1^e] V [1893] — Ong; KM: grijs papier; LS: donkerblauw; foto auteur (NN) (± 400)
 bb VV 140:3 [1^e] V [1893] Jo Gek; 'stralende ster-band'; KM: blauw linnen; L: goud; S: zilver, grijs, goud en (achterplat) preeg; foto auteur (NN), afdekkblad; rode sneden (± 150)
 d VV 140:3 [1e] V [1894] Jo Gek; 'stralende ster-band'; KM: blauw linnen; L: goud; S: zilver en goud; foto auteur (NN); rode sneden (± 150)
 e VV 140:2 [1e] V [1896] — Gek; KM: crème en lichtblauw linnen; L: goud; S: bruin; foto auteur (NN), afdekkblad (± 100)

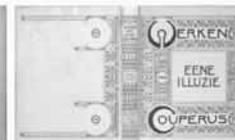
- f VV blz. 139 2e V [1901] — Ong; K: onbekend, M: papier; LS: onbekend (465)
 g VV 141:6 2e V [1901] Sm Gek; KM: wit linnen; LS: oranje (± 400)
 wa VV 141:7; 338:20 2e V [1905] Be Gek; (Werken van Couperus 47) KM: crème linnen; L: blauw en rood; S: geelbruin, zonder logo (± 150)

6^A *Een zieltje* (LC 61) + *Kleine raadsels* (LC 68)

- b VV blz. 139; HM [2e] H 1913 — Ong (cahiersteek); (Bibliotheek van Nederlandsche Letteren 2) KM: grijs papier; LS: zwart (± 250)

6 *Eene illuzie* (volledige uitgave)

- ha VV blz. 340 2^e V [1914] Wi Ong; (Standaard-Bibliotheek 7) 'masker-omslag'; KM: lichtbruin papier; L: zwart; S: zwart en bruin (± 100)
 hb VV 141:8 2e V [1914] Wi Gek; (Standaard-Bibliotheek 7) 'masker-band'; KM: lichtbruin linnen; L: zwart; S: zwart en bruin (± 100)
 wb VV 141:7; 338:20 2e V [1919] Be Gek; (Werken van Couperus 47) KM: crème linnen; L: blauw en rood; S: geelbruin, met logo (150)
 i VV 349:32 2e V [1926] — Gek; 'behang-band'; KM: blauw halflinnen, lichtblauw papier; L: donkerblauw; S: grijs en blauw (± 100)

Wie kent onderstaande boeken van *Louis Couperus*? Ten behoeve van de te verschijnen *Couperus-Catalogus* zoek ik nog de volgende exemplaren om te beschrijven en te fotograferen. Bericht gaarne aan: Hans Matla, 's-Gravenhage, tel. 070-3635951 / 3615393; email: hans.matla@xs4all.nl

Catalogusnummercode / Titel / Van Vliet-referentie / Druk / Uitgever / Jaar / Editie / Materiaalbeschrijving

- 1 *Een lent van vaerzen*
w VV blz. 106 2e V [1905] Be Gek; (Werken van Couperus 22) KM: crème linnen; L: blauw en rood; S: geelbruin;
- 3 *Eline Vere. Een Haagsche roman. Eerste deel. + Tweede deel.*
ea VV blz. 113 3e K [1892] — Ong; K: lichtblauw(?); M: papier; L: donkerblauw(?); S: —(?)
eb VV blz. 113 3e K [1892] — Ong; K: lichtblauw(?); M: papier; L: donkerblauw(?); S: —(?)
- 3 *Eline Vere. Een Haagsche roman*
o VV blz. 113 9e K [1922] — Ong; (Holland-Bibliotheek) K: onbekend, M: papier; LS: onbekend
- 4 *Noodlot*
c VV blz. 123 2e E [1893!] — Ong; KM: grijs papier; LS: blauw
ga VV blz. 125 3e V [1898] RH Ong; (Couperus' werken, afl. 29–31(?)); K: crème(?); M: papier; LS: bruin(?)
- 6 *Eene illuzie*
f VV blz. 139 2e V [1901] — Ong; K: onbekend, M: papier; LS: onbekend
- 7.I *Majesteit*
f VV blz. 139 2e V [1901] — Ong; K: onbekend, M: papier; LS: onbekend
ha VV 153:10 [1e] V [1896] RH Ong; (Couperus' werken, afl. 1–6) 'Majesteit-omslag'; KM: grijs papier; LS: bruin
d VV blz. 143 2e V [1895] — Gek; KM: perkament; L: goud; S: —; vergulde kopsnede(?)
- 7.II *Wereldvrede*
ba VV blz. 47+160 [1e] V [1897] Be Ong; (Couperus' werken, afl. 7–13); 'adelaar-omslag'; K: crème(?), M: papier; LS: zwart(?)
g VV — 4e[=3^e] V [1924] Re Ong; KM: blauwdoorvezeld grijs papier; LS: zwart
hx VV — V [1924] Re Stofomslag; KM: blauwdoorvezeld grijs papier; LS: zwart
- 7.III *Hooge troeven*
ba VV blz. 47+160 [1e] V [1897] Be Ong; (Couperus' werken, afl. 14–16); K: crème(?), M: papier; LS: bruin(?)
- 11 *Metamorfoze*
ba VV blz. 176 [1e] V [1898] — Ong; (Couperus' werken, afl. 19–24); K: crème(?), M: papier; LS: bruin(?)
- 12 *Psyche*
aa VV blz. 183 [1e] V [1898] — Ong; (Couperus' werken, afl. 25–26); K: crème(?), M: papier; LS: zwart(?)
- 17.I *De boeken der kleine zielen. De kleine zielen*
d VV — [1e] V [1925] — Gek; K: onbekend; M: papier; L: onbekend; S: —
dx VV — V [1925] — Stofomslag; K: onbekend; M: gehamerd papier; L: onbekend; S: —
- 18 *Over lichtende drempels*
c VV blz. 224 [1e] V [1905] — Gek; KM: perkament; LS: goud; vergulde kopsnede
- 29.^A *Lucrezia*
ad VV blz. 271 [1e] Q 1920 He Int; (Literaire Luxe-reeks) K: onbekend; M: suède, leesliint; vergulde kopsnede(?); L: diapositief; S: goud
- 35.^A *Elyata*
a VV blz. 302 [2e] V [1919] — Gek; KM: bruin linnen; L: zwart; S: donkerrood
d VV blz. 302 [2e] V [1922] — Gek; KM: geel linnen; LS: donkerblauw; bandtitel: Legende mythe en fantazie
- 35.^B *De betooveraar*
a VV blz. 302 [2^e] V [1919] — Gek; KM: bruin linnen; L: zwart; S: donkerrood
d VV blz. 302 [2^e] V [1922] — Gek; KM: geel linnen; LS: donkerblauw; bandtitel: Legende mythe en fantazie
- 40 *Met Louis Couperus in Afrika*
d VV — [1^e] C [1924] — Int; KM: groen linnen; LS: blauw

Gebruikte afkortingen:

Uitgevers: C= Drukkerij Jacob van Campen; E= Uitg. Mij Elsevier; K= P.N. van Kampen; Q= Em. Querido; V= L.J. Veen.

Omslagontwerpers: Be= Hendrik Petrus Berlage Nzn.; He= Jan Bertus Heukelom (misschien: Henricus A. Keja);

Re= Bernardus Antonius Johannes Reith; RH= Richard Nicolaüs Roland Holst.

Omslagvarianten: Gek = Gekartonneerd (stijve koft); Ong = Ongekartonneerd (slappe koft); Int= Integraalband.

Omslagkenmerken: K= omslagKleur; M= omslagMateriaal; L= omslagbeLettering; S= overige omslagbeStempeling.

Peinzende rotsblokken

Hokkaido kent een rijke geschiedenis. Eeuwenlang werd het door de Japanners van het vasteland als een wildernis beschouwd met eindeloze winters, alleen onderbroken door warmwaterbaden en de lente. Het droeg de naam Barbareneiland en was de woonplaats van het natuurvolk de Ainu. Later werd het een militaire buitenpost, weken ex-samoerai in als boer-soldaten en werd het ingenomen door de mijnbouw, die vervolgens teloorging. Nu zijn de uitgestrekte natuurparken de rijkdom van dit eiland. In 1922 reisde de Nederlandse schrijver Louis Couperus door Japan en ging hij met zijn boedhistische gids de karpers voederen: "En plotseling zeg ik tot de gids: 'Vind je niet, dat de dode rotsblokken, die ons omringen, een grotere boeddhistische meditatiehouding hebben, dan die dikke vissen ooit zouden kunnen aannemen?' 'Zeker', zegt Kawamoto. 'Maar die rotsblokken zijn niet dood. Zoals u reeds vermoedde: zij peinen.'" (Greet van Tienen in *De Morgen*, 7 april 2019)

Hagenoot

Louis Couperus, eind 19de en begin 20ste eeuw één van de bekendste schrijvers van Nederland, zou zich vermoedelijk omdraaien in zijn graf als hij zou horen over het idee iedereen 'Hagenoot' te noemen. Zijn woorden 'Zoo ik iets ben, ben ik een Hagenaar' staan gegraveerd in het bronzen standbeeld dat aan het Lange Voorhout staat. (Malou Seijdel in *AD*, 2 april 2019)

Couperus aan de kook

Jet hier heeft in een boekhandel gewerkt. Op een dag kreeg ze een collega, een student, die ze op zeker moment tegen een klant hoorde zeggen: 'Couperus... Couperus... hmmmm... dat klinkt níét als literatuur... loopt u maar even mee.' Waarna hij zich op zijn hakken omdraaide en de verbijsterde meneer minzaam glimlachend voorging naar de kookboeken. Ziehier de toekomst, nu de studie Nederlands opdroogt. Moeten we haar vrezen? Dit onderdeelje ervan niet per se, de onnozele boekhandelaar van de toekomst is een koddige aanwinst – je kunt er een column mee beginnen. De vraag is eerder wat het voor de toekomst van de boeken in zijn winkel betekent, wanneer er niemand meer zal zijn die weet hoe je ze moet lezen, laat staan schrijven. (Peter Buwalda in *de Volkskrant*, 28 februari 2019)

Onorthodox

Ten Hag kan die jongens niet meer motiveren. Het is de hoogste tijd voor een onorthodoxe methodologie: het lezen van een boek. Frenkie krijgt op: De grote Gatsby, het meesterwerk van F. Scott Fitzgerald over de leegte van rijkdom. Tadic, Blind en Ziyech, zeg maar de cynici in het gezelschap, lezen: Van oude mensen, de dingen, die voorbijgaan, waarin Couperus de vergankelijkheid bezingt. Het zal ze leren om te leven bij en te genieten van het moment. (Henk Spaan in *Het Parool*, 11 februari 2019)

Colofon

Arabesken

- Arabesken** Tijdschrift van het Louis Couperus Genootschap
Zevenentwintigste jaargang, nummer 53, juli 2019
- Uitgever** Louis Couperus Genootschap
Spiegelstraat 20a
2332 BD Leiden
E-mail: arabesken@louiscouperus.nl
Website: www.louiscouperus.nl
Twitter: @louis_couperus
Facebook: louiscouperus
Rekeningnummer: NL10 INGB 0000 6003 67
ten name van Stichting Louis Couperus Genootschap
- Redactie** Rémon van Gemeren
Looi van Kessel
Hester Meuleman (hoofdredacteur)
Simon Mulder
- Vormgeving** Pim Oxener, Boskoop
- Drukker** Twigt Grafimedia, Moordrecht
- Abonnementen** Donateurs van het Louis Couperus Genootschap ontvangen *Arabesken* gratis. Minimale donatie per jaar: € 25,-. De laatste vijf nummers zijn voor € 9,80 te bestellen en oudere nummers voor € 4,80, beide exclusief verzendkosten, via het online bestelformulier op www.louiscouperus.nl.
- Artikelen** Bijdragen voor *Arabesken* graag als Word-document sturen naar arabesken@louiscouperus.nl. Richtlijnen voor auteurs worden op aanvraag toegezonden. Publicatie betekent niet dat redactie of bestuur instemt met de inhoud. *Hoewel de uitgave met de uiterste zorgvuldigheid wordt voorbereid, kan het evenwel voorkomen dat een rechthebbende van oordeel is, dat zijn of haar rechten zijn geschonden c.q. zijn of haar rechten zijn gepasseerd. Mocht zich zo'n geval voordoen, dan dient de rechthebbende zich bij voorkeur schriftelijk te melden bij het bestuur van het Genootschap met zijn of haar klacht.*

ISSN 1567-8067

**Louis
Couperus
Genootschap**

Spiegelstraat 20a, 2332 BD Leiden
www.louiscouperus.nl